

Πρεβεζάνικα Χρονικά

No 49-50 (2013)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 49-50 (2013)

**ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ
ΧΡΟΝΙΚΑ**
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
Περίοδος Β', Έτος 30^ο, Τεύχος 49-50

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΠ. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Γ. ΡΕΝΤΖΟΣ
ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ • ΜΕΛΕΤΕΣ Π. ΑΡΤΑΒΑΝΗΣ, ΕΥ. ΑΥΔΙΚΟΣ
Δ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ, J. CURLIN, ΔΗΜ. ΔΟΝΟΣ, Ν.Δ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ
Α. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΗ, Γ.Ι. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ, Κ. ΠΑΣΧΟΥ, Κ. ΠΙΛΑΛΗ
ΣΠ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, Π. ΣΚΕΦΕΡΙΣ, ΣΠ. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Α. ΣΥΝΕΣΙΟΣ
ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑ Α. ΚΑΡΖΗΣ
ΘΕΩΡΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Κ. ΚΟΥΦΑΡΗΣ
ΠΟΙΗΣΗ Κ. ΜΑΝΟΣ, Ρ. ΓΑΛΑΝΗ, Θ. ΚΑΤΩΓΙΑΝΝΗΣ
Β. ΚΟΛΙΟΣ, ΣΤ. ΜΑΦΡΕΔΑΣ
ΔΙΗΓΗΜΑ Α. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Πρέβεζα 2013

Η έκθεση του ταγματάρχη Δημητρίου Ν. Δούλη
για τη μάχη της Νικοπόλεως, 20.10.1912

Νίκος Δ. Καράμπελας

doi: [10.12681/prch.28566](https://doi.org/10.12681/prch.28566)

Copyright © 2021, Νίκος Δ. Καράμπελας

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Καράμπελας Ν. Δ. (2021). Η έκθεση του ταγματάρχη Δημητρίου Ν. Δούλη για τη μάχη της Νικοπόλεως, 20.10.1912. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (49-50), 99–124. <https://doi.org/10.12681/prch.28566>

Νίκος Δ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ

Η έκθεση του ταγματάρχη Δημητρίου Ν. Δούλη για τη μάχη της Νικοπόλεως, 20.10.1912

*Στη μνήμη των έξι φονευθέντων, κατά τη μάχη, αγνώστων οπλιτών,
και των Κωνσταντίνου Θ. Μπάλκου, Χαλήλ εφέντη, Δημητρίου Π. Σκέφερη,
Καίσαρα Ν. Κονεμένου και Γεωργίου Δ. Γερογιάννη*

Παρήλθαν εκατό και ένα έτη από την 21^η Οκτωβρίου 1912, όταν ο Ελληνικός Στρατός εισήλθε στην Πρέβεζα ως ελευθερωτής της πόλης, μετά τη νικηφόρα γι' αυτόν μάχη της Νικοπόλεως και τις ολονύκτιες διαβουλεύσεις των τουρκικών αρχών της Πρέβεζας, των προκρίτων της και των προξένων των μεγάλων δυνάμεων σε αυτήν, που κατέληξαν στο να πεισθεί ο Τούρκος στρατιωτικός διοικητής της Πρέβεζας να παραδώσει ειρηνικά την πόλη υπό όρους.

Το 1987, επ' ευκαιρία του εορτασμού των 75 χρόνων ελεύθερης Πρέβεζας, η τότε δημοτική αρχή, υπό τον δήμαρχο κ. Νίκο Δ. Γιαννούλη, ενήργησε ώστε να ανευρεθεί υλικό σχετικό με τα γεγονότα του Οκτωβρίου 1912 που οδήγησαν στην απελευθέρωση της πόλης. Για τον σκοπό αυτόν ο κ. Λάζαρος Στ. Συνέσιος, δημοτικός σύμβουλος τότε, επισκέφθηκε τη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού του Γενικού Επιτελείου Στρατού (στο εξής: ΔΙΣ/ΓΕΣ), όπου απόκειται, μεταξύ άλλων, σειρά στρατιωτικών εκθέσεων και άλλων τεκμηρίων του Α' Βαλκανικού πολέμου 1912-1913 και έκαμε φωτοαντίγραφα των διασωθέντων και ταξινομημένων στο αρχείο της ΔΙΣ/ΓΕΣ εκθέσεων των αξιωματικών του Ελληνικού Στρατού που συμμετείχαν στις πολεμικές επιχειρήσεις της περιόδου εκείνης.¹

Από τη μελέτη του προαναφερθέντος υλικού, η *Έκθεσις τῆς δράσεως τοῦ III Τάγματος τοῦ 15^{ου} Ἐφεδρικοῦ Πεζικοῦ Συντάγματος κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως τὴν 20 Ὀκτωβρίου 1912* που συντάχθηκε στις 18.11.1912 από τον ταγματάρχη Δημήτριο Ν. Δούλη, διοικητή του 3^{ου} Τάγματος του 15^{ου} Εφεδρικού Πεζικού Συντάγματος, κρίθηκε από τον γράφοντα ως η σημαντικώ-

¹ Οι εκθέσεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν από τον γράφοντα, μεταξύ άλλων ντοκουμέντων και συγγραμμάτων περί την ιστορία του Α' Βαλκανικού πολέμου, για τη συγγραφή αυτοτελούς έκδοσης των γεγονότων του Οκτωβρίου 1912 σχετικών με την απελευθέρωση της Πρέβεζας, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992α.

τερη όλων των σχετικών με την απελευθέρωση της Πρέβεζας εκθέσεων και δημοσιεύθηκε με αφορμή την 80^η επέτειο της απελευθέρωσης της Πρέβεζας.² Ερευνώντας περαιτέρω τις χειρόγραφες εκθέσεις που απόκεινται στη ΔΙΣ/ΓΕΣ, ιδιαίτερα μετά την ψηφιοποίηση και καταλογογράφησή τους, διαπιστώσαμε ότι υπάρχουν δύο αντίγραφα της εκθέσεως του Δημητρίου Ν. Δούλη για τη μάχη της Νικοπόλεως. Το δεύτερο αντίγραφο της έκθεσης, το οποίο θα παρουσιάσουμε στο παρόν άρθρο, μπορεί μεν να είναι σχεδόν ταυτόσημο με το ήδη δημοσιευθέν, αλλά εμπεριέχει χειρόγραφες σημειώσεις του ταγματάρχη Παναγιώτη Σπηλιάδη, διοικητή του Μικτού Αποσπάσματος Στρατού που απελευθέρωσε την Πρέβεζα το 1912.

Καθώς το παρόν τεύχος των *Πρεβεζάνικων Χρονικών* είναι αφιερωμένο στα 100 χρόνια ελεύθερης Πρέβεζας θεωρήσαμε αναγκαία την αναδημοσίευση της έκθεσης του Δούλη για τρεις λόγους. Πρώτον, γιατί αυτός ήταν ο αξιωματικός υπό την άμεση επίβλεψη, παρουσία και κατεύθυνση του οποίου διεξήχθη η μάχη της Νικοπόλεως επί του πεδίου. Δεύτερον, γιατί το αντίγραφο της έκθεσης Δούλη που εντοπίσαμε πρόσφατα στα αρχεία της ΔΙΣ/ΓΕΣ εμπεριέχει, όπως προείπαμε, σημειώσεις επ' αυτής του ταγματάρχη Παναγιώτη Σπηλιάδη. Τρίτον, γιατί στο παρόν επετειακό τεύχος των *Πρεβεζάνικων Χρονικών* δημοσιεύονται όλες σχεδόν οι εκθέσεις των εμπλεκόμενων στην απελευθέρωση της Πρέβεζας αξιωματικών του Ελληνικού Στρατού, σε πολυτονισμένο κείμενο, και θα ήταν παράληψη να μη συμπεριληφθεί η έκθεση του σημαντικότερου, κατά τη γνώμη μας, συντελεστή της μάχης της Νικοπόλεως την 20^η Οκτωβρίου 1912.

Βιογραφικό σημείωμα για τον Δημήτριο Ν. Δούλη³

Ο Δημήτριος Ν. Δούλης (Εικ. 1) γεννήθηκε το 1865 στη Νίβιτσα της Χειμάρρας.⁴ Ήταν γιος του Νικολάου Δούλη, που υπηρέτησε στην Ελληνική Χωροφυλακή μέχρι την αποστράτευσή του το 1895. Ο νεότερος αδελφός του, Γεώργιος Ν. Δούλης, ήταν στρατιωτικός ιατρός και αποστρατεύτηκε το

² Το μεταγραμμένο κείμενο της χειρόγραφης έκθεσης δημοσιεύθηκε στο τεύχος 27-28 του ανά χείρας περιοδικού, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992β.

³ Για τη σύνταξη του σύντομου βιογραφικού του Δημητρίου Ν. Δούλη χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθες εργασίες και δημοσιεύσεις: ΝΙΚΛΑΜΠΑΣ 1927, 228-229, 240-244, 467· ΣΚΕΝΔΕΡΗΣ 1929, 60-64, 139, 246-247, 269· ΚΑΛΔΑΣ 1956· ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ 1929· ΖΩΓΡΑΦΟΣ 1967, 37-38· ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ 2004, 39-45· ΜΑΡΗΣ 2009α· 2009β.

⁴ Πρόκειται για το χωριό Νίβιτσα, 11 χλμ. δυτικά του Δελβίνου και 10 χλμ. βόρεια των Αγίων Σαράντα. Σε απογραφή του πληθυσμού της Βορείου Ηπείρου που διεξήχθη το 1913, η Νίβιτσα της Χειμάρρας είχε αποκλειστικά ελληνικό πληθυσμό, 805 κατοίκων. Βλ. ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ 1919, 12.

1931 με τον βαθμό του ανώτερου γενικού αρχιάτρου. Ο προπάππος του, καπετάν Κήτσιο-Δούλης, είναι γνωστός στην ηπειρώτικη ιστορία από την πεντάχρονη σθεναρή αντίσταση που αντέταξε στις συνεχείς επιδρομές του Αλή πασά και των Τουρκαλβανών του, προασπίζόμενος τη Νίβιτσα και ολόκληρη την επαρχία της Χειμάρρας. Τα κατορθώματα του Κήτσιο-Δούλη έχει ψάλλει η βορειοηπειρώτικη λαϊκή μούσα.

Ο Δημήτριος Ν. Δούλης ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές του σπουδές στην Κέρκυρα και κατατάχθηκε στον Ελληνικό Στρατό, ως εθελοντής, την 22.7.1883, με τον βαθμό του δεκανέα, ως τελειόφοιτος γυμνασίου. Εισήλθε στο Στρατιωτικό Σχολείο Υπαξιωματικών και μετά από τριετή φοίτηση εξήλθε, την 20.8.1888, με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού πεζικού, φέροντας αριθμό μητρώου 3747. Προήχθη σε υπολοχαγό τη 19.4.1896, σε λοχαγό β' τάξεως την 31.12.1904, σε λοχαγό α' τάξεως τη 18.1.1907 και ταγματάρχη τη 18.9.1912, υπηρετώντας πάντα σε μάχιμες μονάδες του Πεζικού (10^ο, 7^ο και 15^ο Συντάγματα Πεζικού, 2^ο Τάγμα Ευζώνων).

Έλαβε μέρος στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 στο μέτωπο της Ηπείρου, ως γραμματέας (υπασιπιστής) του 10^{ου} Πεζικού Συντάγματος. Ο διοικητής του Συντάγματος, οι αξιωματικοί και οπλίτες εκφράζονταν πάντα με θαυμασμό για την αυταπάρνησή, ψυχραιμία και γενναιότητά του.

Στην επιστράτευση του 1912, όντας ήδη ταγματάρχης, τοποθετήθηκε στο 15^ο Σύνταγμα Πεζικού της Ηπείρου. Την 20^η Οκτωβρίου 1912 ηγούμενος του 3^{ου} Τάγματος, ενός επιπλέον λόχου του Συντάγματός του, ενός ουλαμού Ιππικού, δύο πεδινών πυροβολαρχιών, σώματος εφέδρων και εθνοφρουρών και των εθελοντικών σωμάτων των Κρητών και Ηπειρωτών, κατηύθυνε τη μάχη της Νικοπόλεως, που κατέληξε στην απελευθέρωση της Πρέβεζας την επόμενη ημέρα. Ορίστηκε πρώτος φρούραρχος της Πρέβεζας μέχρι την 22.10.1912, όταν ανέλαβε ο Ανάργυρος Πετροπουλάκης. Με το τάγμα του και την υποστήριξη άλλων λόχων συμμετείχε στις μάχες του Γριμπόβου, Βαρλαάμ, Μπουράτσας, Πεστών, Κούλιας Αλή πασά (απέναντι από το Μπιζάνι), Μπιζανίου και την τελική επίθεση κατά των Ιωαννίνων. Με την κατάληψη του Αργυροκάστρου, την 3^η Μαρτίου 1913, διορίστηκε πρώτος φρούραρχος της πόλης μέχρι την αναχώρηση του Συντάγματος, την 21.3.1913, για την Κλεισούρα της Βορείου Ηπείρου.

Στις αρχές Ιουνίου 1913, το 15^ο Σύνταγμα Πεζικού προωθήθηκε στο βουλγαρικό μέτωπο. Στη μάχη του Νευροκοπίου, 5.7.1913, κατόρθωσε με το τάγμα του να επιτεθεί πρώτος κατά του εχθρού, παρά το γεγονός ότι ήταν άκρα δεξιά πλαγιοφυλακή, αναγκάζοντάς τον, τελικά, να τραπεί σε φυγή προς το Νευροκόπι. Ο διοικητής της μεραρχίας, αντιστράτηγος Ναπολέον Σωτήλης, επαίνεσε τη δράση του 3^{ου} Τάγματος Δούλη, λέγοντας ότι «με τέτοιο στρατό, πηγαίνουμε στην Πόλη». Στη μάχη του Πρέντελ-Χαν-Καπατνίκ, 17.7.1913, με 200 μόνον άντρες που είχαν εναπομείνει από ολό-

ΕΙΚΟΝΑ 1: Δημήτριος Ν. Δούλης (1865-1928).
Φωτογραφία του Μαρτίου 1912, ως λοχαγός Πεζικού
(Φωτογραφικό Αρχείο Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις)

κληρο το Σύνταγμα –οι υπόλοιποι είχαν φονευθεί, τραυματισθεί ή εξαφανισθεί– κατόρθωσε, μετά τη δύση του ηλίου, να γίνει κύριος της εχθρικής θέσης, κάτι που καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας δεν είχε κατορθωθεί. Στην τελική, διά της λόγχης, επίθεση φονεύθηκαν 10 άντρες και τραυματίστηκαν 17, μεταξύ των οποίων και ο ίδιος ο Δούλης, στο στήθος. Παρά τον τραυματισμό του, στη διάρκεια της αναγνώρισης των εχθρικών θέσεων, ο Δούλης δεν αποσύρθηκε από τη μάχη, παρά μόνο όταν έφτασαν ενισχύσεις και εξασφαλίστηκε η κατοχή της εχθρικής θέσης. Την επομένη, 18.7.1913, έγινε ανακωχή.

Την 26.9.1913 προήχθη σε αντισυνταγματάρχη και τη 14.10.1913 παρέλαβε το 26^ο Σύνταγμα που έδρευε στο Αργυρόκαστρο, κάτι που ο ίδιος ζήτησε, καθώς την εποχή εκείνη αποφασιζόταν η τύχη της Βορείου Ηπείρου και θεωρούσε τιμή και πρώτιστον καθήκον του να προσφέρει τις δυνάμεις του και να συντελέσει στο να παραμείνει η Βόρειος Ήπειρος ελληνική.

Μέχρι τις αρχές Ιανουαρίου 1914 ο Βορειοηπειρωτικός αγώνας είχε προσελκύσει το ενδιαφέρον μεγάλου αριθμού αξιωματικών, οι οποίοι είχαν δηλώσει και εγγράφως ότι θα μείνουν στον αγώνα της Βορείου Ηπείρου, τον οποίο μέχρι τότε ευνοούσε και η Ελληνική Κυβέρνηση. Δυστυχώς, όμως, μετά τις αρχές Ιανουαρίου 1914, όταν η Ελληνική Κυβέρνηση, υπό την πίεση των ξένων δυνάμεων, άλλαξε πρόγραμμα και πολιτική, απειλώντας ότι δεν θα επιτρέψει να γίνει αγώνας για την παραμονή της Βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα, όλες σχεδόν οι έγγραφες και προφορικές δηλώσεις των αξιωματικών λησμονήθηκαν. Τότε οι Βορειοηπειρώτες επαναστάτησαν, αρνούμενοι να υπαχθούν στο κατασκευαζόμενο αλβανικό κρατικό μόρφωμα. Ο Δημήτριος Δούλης ηγήθηκε του αγώνα αυτού, αμέσως μετά τη δημιουργία της Κυβερνήσεως της Αυτονόμου Ηπείρου, καθώς αυτό ήταν το όνειρό του· να προσφέρει τον εαυτόν του στην ανεξαρτησία της πατρίδας του, συνεχίζοντας την ηρωϊκή ιστορία των προγόνων του. Στον αγώνα της Αυτόνομης Βορείου Ηπείρου, από 7.2.1914 έως το τέλος Οκτωβρίου 1914, έδωσε όλον του τον εαυτό. Τα αποτελέσματα του αγώνα είναι άξια θαυμασμού γιατί υλοποιήθηκαν εκ του μηδενός και παρά την εγκατάλειψη των αρμοδίων. Ο Δούλης ήταν υπουργός των Στρατιωτικών της Κυβερνήσεως της Αυτονόμου Ηπείρου και αρχηγός του Στρατού της από τη Χειμάρρα μέχρι την Κορυτσά.

Ιστορική έχει μείνει η συνομιλία που διεμείφθη μεταξύ Δημητρίου Δούλη και του Μεσολογγίτη υποστρατήγου Αναστασίου Παπούλα, διοικητή του Ε' Σώματος Στρατού Ηπείρου, κατά τη 19^η και 20^η Φεβρουαρίου 1914. Ο υποστράτηγος Παπούλας ενημερώνει τον Δούλη ότι εάν ο Ελληνικός Στρατός στη Βόρειο Ήπειρο δεν απέχει από εχθροπραξίες, ο ίδιος θα θεωρηθεί λιποτάκτης. Ο υποστράτηγος έλαβε αμέσως την απάντηση του Δούλη ότι έχει την υποχρέωση, ως γέννημα και θρέμμα της Βορείου Ηπείρου, να αγωνιστεί υπέρ των σφαγιαζομένων αδελφών του, καταδικασθέντων σε ζυγό τυραννικότερου

του Τουρκικού και, έτσι, βρίσκεται στην αναπόδραστο ανάγκη να παρεκκλίνει των εντολών του Στρατού και του Βασιλέως.

Ο Δούλης συγκρότησε, οργάνωσε και διοίκησε τον στρατό της Βορείου Ηπείρου, διηύθυνε με επιτυχία τις επιχειρήσεις και κατατρόπωσε τα τουρκαλβανικά στίφη που διοικούσαν Τούρκοι και Ολλανδοί αξιωματικοί. Με αυτόν τον τρόπο ανάγκασε τις μεγάλες δυνάμεις να προσέλθουν σε διαπραγματεύσεις που κατέληξαν στην υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Κέρκυρας, 17.5.1914, με το οποίο παραχωρήθηκε καθεστώς αυτονομίας στις περιφέρειες Αργυροκάστρου και Κορυτσάς. Ως αρχηγός του Στρατού της Αυτονόμου Βορείου Ηπείρου παρέδωσε τη Βόρειο Ήπειρο ακέραια και αβλαβή και τους κατοίκους της σώους στον Ελληνικό Στρατό τη 14.10.1914.

Τη 2^η Μαΐου 1915 προήχθη, κατ' εκλογήν, σε συνταγματάρχη, στη διοίκηση της Χ Μεραρχίας στη Βέροια. Αποστρατεύθηκε, μετά από αίτησή του, την 6.5.1915.

Στις εκλογές της 31.5.1915 εκλέχθηκε πρώτος βουλευτής του νομού Αργυροκάστρου και μετέσχε στην ΚΑ' περίοδο της Βουλής των Ελλήνων, εκλεγείς μέλος της Επιτροπής επί των Στρατιωτικών.

Ο γιος του Κωστάκης Δ. Δούλης, πήρε μέρος στην εκστρατεία της Μικράς Ασίας, αμέσως μετά την αποφοίτησή του από τη Στρατιωτική Σχολή, με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού και πέθανε σε νεαρή ηλικία στην Αλεξάνδρεια, το 1924.

Ο Δημήτριος Δούλης πέθανε από ανακοπή της καρδιάς την 4.4.1928 στην Καλλιθέα Αττικής. Κατά την αναγγελία του θανάτου του στη Βουλή των Ελλήνων, όλοι ανεξαιρέτως οι αρχηγοί των πολιτικών κομμάτων, Ιωάννης Μεταξάς, Αλ. Παπαναστασίου, Ιωάννης Ράλλης, Δημήτριος Μπότσαρης και Μ. Γούδας, εξήραν τις αρετές, αναγνώρισαν τις προσφερθείσες προς την πατρίδα υπηρεσίες του και τίμησαν τη μνήμη του. Ετάφη στο Α' Κοιμητήριο της Αθήνας, την 6.4.1928.

Ο Δήμος Πρέβεζας για να τιμήσει τον ταγματάρχη Δημήτριο Δούλη, ονοματοθέτησε οδό της πόλης, στη συνοικία Τσαβαλοχώρι, με το όνομά του.

Τα δύο αντίγραφα της έκθεσης του Δημητρίου Δούλη

Τα δύο αντίγραφα της έκθεσης του ταγματάρχη πεζικού Δημητρίου Ν. Δούλη φυλάσσονται στον φοριαμό 24, φάκελο 1671/Δ/1 της ΔΙΣ/ΓΕΣ και είναι και τα δύο γραμμένα από τον ίδιο τον Δούλη. Το πρώτο αντίγραφο της έκθεσης συντάχθηκε στο Βαρλαάμ της Ηπείρου,⁵ τη 18^η Νοεμβρίου 1912, έναν

⁵ Το Βαρλαάμ είναι οικισμός του σημερινού Δήμου Δωδώνης του Νομού Ιωαννίνων. Βρίσκεται μεταξύ Τερόβου και Σκλίβανης, ανατολικά του δρόμου Πέντε Πηγαδιών-Ιωαννίνων, περί τα 5

σχεδόν μήνα μετά τη μάχη της Νικοπόλεως και φέρει τον τίτλο: *Ἐκθεσις | περὶ τῆς δράσεως τοῦ III Τάγματος τοῦ 15^{ου} Ἐφεδρικοῦ Πεζικοῦ Συντάγματος κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως τὴν 20 Ὀκτωβρίου 1912*. Αποτελείται από 16 φύλλα, 31 γραμμένες σελίδες. Στην πρώτη σελίδα (Εικ. 2) έχουν προστεθεί αργότερα τα εξής στοιχεία, γραμμένα με χοντρό μολύβι και για λόγους αρχειοθέτησης: Πάνω δεξιά και πάνω από τον τίτλο της έκθεσης υπάρχει ο αριθμός 5 εντός τετράγωνων παρενθέσεων· πάνω δεξιά και κάτω από τον τίτλο της έκθεσης υπάρχει η λέξη *διπλοῦν* διαγεγραμμένη με τρεις οριζόντιες γραμμές· πάνω αριστερά και κάτω από τον τίτλο της έκθεσης υπάρχουν οι αριθμοί 723, 774 και 2/9, σε τρεις γραμμές· ο αριθμός 774 έχει σχεδόν πλήρως διαγραφεί με πέντε οριζόντιες γραμμές και έχει αντικατασταθεί από τον αριθμό 723· κάτω από τον διαγραμμένο αριθμό 774 υπάρχει οριζόντια γραμμή.

Το δεύτερο αντίγραφο της έκθεσης συντάχθηκε στην Κλεισούρα της Βορείου Ηπείρου,⁶ την 4^η Ιουνίου 1913, επτά και πλέον μήνες μετά τη μάχη της Νικοπόλεως και φέρει τον τίτλο: *8^η Μεραρχία | 15^{ον} Ἐφεδρ. Πεζ. Σύνταγμα | 3^{ον} Τάγμα | Ἐκθεσις | περὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀνωτέρω τάγματος κατὰ τὴν μάχην τῆς | Νικοπόλεως*. Αποτελείται από 24 φύλλα, 24 γραμμένες σελίδες, τις εμπρόσθιες των 24 φύλλων. Στην πρώτη σελίδα (Εικ. 3) έχουν προστεθεί αργότερα τα εξής στοιχεία, γραμμένα με χοντρό μολύβι και για λόγους αρχειοθέτησης: Πάνω δεξιά και κάτω από τον τίτλο της έκθεσης υπάρχει η λέξη *διπλοῦν*· στο αριστερό τμήμα της σελίδας υπάρχουν η λέξη *διπλοῦν* και οι αριθμοί 774, 723 και 2/9, σε δύο γραμμές· ο αριθμός 774 έχει σχεδόν πλήρως διαγραφεί με πέντε οριζόντιες γραμμές και έχει αντικατασταθεί από τον αριθμό 723· κάτω από τον διαγραμμένο αριθμό 774 και τον αριθμό 723 υπάρχει οριζόντια γραμμή.

Το δημοσιευόμενο, στο παρόν άρθρο, δεύτερο αντίγραφο της έκθεσης, είναι σχεδόν όμοιο με το πρώτο που δημοσιεύσαμε προ εικοσαετίας και πλέον.⁷

Το δεύτερο αντίγραφο της έκθεσης φέρει στα περιθώριά του χειρόγραφες σημειώσεις του ταγματάρχη Μηχανικού Παναγιώτη Σπηλιάδη, διοικητή του Μικτού Αποσπάσματος Στρατού που ενεπλάκει στη μάχη της Νικοπόλεως και την απελευθέρωση της Πρέβεζας. Οι σημειώσεις του Παναγιώτη Σπηλιάδη είναι ενυπόγραφες και αντικρούουν μερικές απόψεις-κρίσεις του Δημητρίου Δούλη στην έκθεσή του, που, κατά τη γνώμη μας, τον θίγουν.

χλμ. μετά το κάστρο των Πέντε Πηγαδιών και 2 χλμ., περίπου, βορειοδυτικά του Τερόβου. Ο πληθυσμός του οικισμού το 2001 ήταν 155 κάτοικοι και το 2011 μειώθηκε στους 112 κατοίκους.

⁶ Η Κλεισούρα είναι πόλη της Βορείου Ηπείρου, παρά τον Αώο ποταμό, μεταξύ Πρεμετής και Τεπελενίου. Το 2010, ο πληθυσμός της ήταν 5.000 περίπου κάτοικοι.

⁷ Βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992β.

1671/Δ

8^η Μεγαρχία

15^η Επερ. Τυφ. Εν Τεγνα

3^{ον} Τάγμα

Ευθεος

Τερεϊ της Σράσεως εν ανωτέρω ταξίματος παλὰ τὴν πρᾶκτιν τῆς
Νεοκώσεως.

Τὴν 8^η 20' ἐορτασθῆναι ἔγραψεν τῆς 15 ὁρί-
σας μαθηματικῶν ἐν χερσὶν Πανδανάου μ.
τὰ τὴν χάριν τῆς τάξεως μου 9-10 ἡμερῶν
τῆς 11 παρ' ὅσων αὐτὸς διὰ αἰτίας τῆς χάριτος εἶχε δια-
θεῖναι ἐν δυνάμει τῆς υπερβοχίας δοξαζοῦ διέλον
ὁ δὲ τὰ χάριτος αὐτὸς ἐπέχευεν τὴν χάριν τῆς Τάξ-
ματος Τεχνολόγων καὶ Ἐπιτακτῶν οἰκιστῶν ἐκεί-
νου παλαιῇ τῇ ἀφώρῃ Ἀγίου Γεωργίου ἔχα-
λον παρὰ τῆς Κοινότητος τῆς Ἐπιτάκτου μου Ἀν-
τιπροβουλιάρχου καὶ Προμηθίου τὴν ἐξουσίαν διατάξαι
καὶ μετὰ μίας διατάξεως εἰς τὴν οὐρανὸν ὁρμή-
σας υπερβοχίας δοξαζοῦ διέλον ἀποχωρησάμε-
νος αὐτοὺς ἐν Φιλικιάδῃ καὶ ἐν τῇ διέσει τὴν τῇ
διατάξεως τῆς ὑπερβοχίας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἐπὶ ὑπερ-
βοχίας τῆς οὐρανῆς, γερῶς καὶ οὐκ ἐν τῇ διέσει
αὐτὸς ἀνέβηκεν τὴν ἐκαστὴν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ
τῆς οὐρανῆς ὁ δὲ ἡ^{ος} ταξίματος Ερ. Αὐτῆς Χοιρῶν καὶ
Ἀγίου ἀνέβηκε μετὰ τὴν χάριν 9-10 τοῖς δὲ οὐρα-
νοῖς τῆς υπερβοχίας ἀνέβηκε μίαν διατάξιν τῆς 11 λέ-
γοντι παλὰ τὴν διέσειν τὴν δὲ οὐρανὸν οὐρανὸν καὶ με-
τὰ τὴν μίαν οὐρανὸν ἔγραψεν ἀφωρῶν ἐν φιλικιάδῃ
τῇ τῇ 9/12 ὅσων ἔγραψεν τῇ Τεχνολόγῃ καὶ Μηχ.

ΕΙΚΟΝΑ 3: Δεύτερο αντίγραφο της έκθεσης του Δημητρίου Δούλη.
Η πρώτη σελίδα της έκθεσης με ημερομηνία 4.6.1913
(ΓΕΣ/ΔΙΣ Φ. 1671/Δ/1)

Από τη μελέτη και σύγκριση των κειμένων των δύο αντιγράφων της έκθεσης Δούλη δημιουργούνται μερικά ερωτηματικά.⁸

Εάν υποθέσουμε ότι το δεύτερο αντίγραφο είναι αυτό που πιθανότατα απεστέλλει από τον Δημήτριο Ν. Δούλη προς τον διοικητή του Μικτού Αποσπάσματος, ταγματάρχη Παναγιώτη Σπηλιάδη, ώστε ο τελευταίος να συντάξει τη δεύτερη έκθεσή του για τη μάχη της Νικοπόλεως,⁹ τότε πώς είναι δυνατόν η έκθεση του Σπηλιάδη να φέρει προγενέστερη ημερομηνία, 1^η Μαΐου 1913, από αυτήν του δεύτερου αντιγράφου της έκθεσης Δούλη που φέρει ημερομηνία 4^η Ιουνίου 1913;

Μήπως ο Σπηλιάδης χρονολογεί τη δεύτερη έκθεσή του προγενέστερα της πραγματικής ημερομηνίας συγγραφής/υποβολής της;

Μήπως ο Σπηλιάδης ζητά το δεύτερο αντίγραφο της έκθεσης Δούλη ώστε να αντικρούσει, με τις επ' αυτού σημειώσεις του, έστω και εκ των υστέρων, τις κατά τη γνώμη του παραλήψεις και αποσιωπήσεις της έκθεσης του Δούλη;

Γιατί ο Σπηλιάδης δεν χρησιμοποιεί το πρώτο αντίγραφο της έκθεσης Δούλη, που συντάχθηκε τη 18^η Νοεμβρίου 1912;

Μήπως η πρώτη έκθεση Δούλη θεωρήθηκε ελλιπής, επειδή δεν συμπεριελάμβανε άλλα, τυπικά, στοιχεία απαραίτητα για τη μόρφωση σφαιρικής και πληρέστερης άποψης περί των γεγονότων της μάχης;

Στο δεύτερο αντίγραφο της έκθεσης Δούλη προστέθηκαν, προς το τέλος της, οκτώ πολύ μικρές ενότητες που τιτλοφορούνται *Εἴσοδος εἰς τὴν ζώνην τοῦ Πυροβολικοῦ, Χρήσις προκαλυμμάτων, Αναχωρηγία πυρομαχικῶν, Λειτουργία ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, Περιγραφή τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους ..., Ἀτμοσφαιρικὴ κατάσταση, Διάρκεια τῆς μάχης καὶ Τρόπος σταθμεύσεως ἐν Πρεβέζῃ*. Οι ενότητες αυτές ελάχιστα, εάν όχι ουδέν, προσθέτουν στα όσα ήδη περιγράφονται αναλυτικά στην έκθεση, αλλά, ίσως, θεωρούνται απαραίτητες στην τυπική διάρθρωση μιας στρατιωτικής έκθεσης. Για τον λόγο αυτό, πιθανότατα, ο Δούλης περιλαμβάνει ελάχιστα στοιχεία στις ενότητες αυτές.

Γιατί ένας αξιωματικός της ικανότητας και ποιότητας του Δούλη αποστέλλει δεύτερο αντίγραφο της έκθεσης με καθυστέρηση επτά και πλέον μηνών, όταν μάλιστα είχε ήδη συντάξει την έκθεσή του στις 18.11.1912;

Επισημαίνουμε, τέλος, ότι το δεύτερο αντίγραφο της έκθεσης ολοκληρώνεται με την άφιξη του 3^{ου} Τάγματος του 15^{ου} Εφεδρικού Πεζικού Συντάγματος στο Τσαγκαρόπουλο την 25.10.1912, ενώ το πρώτο συνεχίζει την περιγραφή της δράσεως του τάγματος μέχρι την άφισή του στο Βαρλαάμ την 29.10.1912 και την παραμονή του εκεί μέχρι τη 18.11.1912, ημερομηνία

⁸ Πρβλ. το εισαγωγικό κείμενο του κ. Πέτρου ΑΡΤΑΒΑΝΗ, στον παρόντα τόμο, 59-64.

⁹ Οδηγούμαστε στην υπόθεση αυτήν από τις υπάρχουσες σημειώσεις του Π. Σπηλιάδη στα περιθώρια του δεύτερου αντιγράφου της έκθεσης Δ. Δούλη. Σημειώνουμε, επίσης, ότι ο Σπηλιάδης υπέβαλε την πρώτη του έκθεση για τη μάχη της Νικοπόλεως την 4.1.1913, από την Κορίτιανη.

συγγραφής της πρώτης έκθεσης.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι είναι εμφανής ο ανταγωνισμός των δύο ταγματάρχων με εκατέρωθεν αποσιωπήσεις στις εκθέσεις τους, σχετικά με τις δραστηριότητες του άλλου.

Οι ακόλουθες σημειώσεις παρέχουν πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο μεταγράψαμε την έκθεση του Δημητρίου Ν. Δούλη.

Οι αλλαγές σελίδας στο χειρόγραφο κείμενο του Δούλη σημειώνονται με μία κάθετη γραμμή, ακολουθούμενη από τον αριθμό της επόμενης σελίδας με τη μορφή εκθέτη, π.χ. ¹³. Όσες συντμήσεις στρατιωτικών βαθμών και όρων χρησιμοποιήθηκαν στην έκθεση Δούλη αναπτύσσονται στη μεταγραφή, π.χ. το *ανθ/γός* έγινε *ανθυπολοχαγός*. Η ορθογραφία παρέμεινε ως είχε, π.χ. *είνε* αντί του *είναι*. Οι όποιες αναγκαίες σημειώσεις του συντάκτη του παρόντος άρθρου και επιμελητή της έκθεσης Δούλη (στο εξής Σ.τ.Ε.) παραθέτονται εντός τετράγωνων αγκύλων []. Για τον πολυτονισμό της έκθεσης ευχαριστούμε θερμά τον κ. Λάζαρο Στ. Συνέσιο.

8^η Μεραρχία

15^{ον} Έφεδρικὸν Πεζικὸν Σύνταγμα 3^{ον} Τάγμα

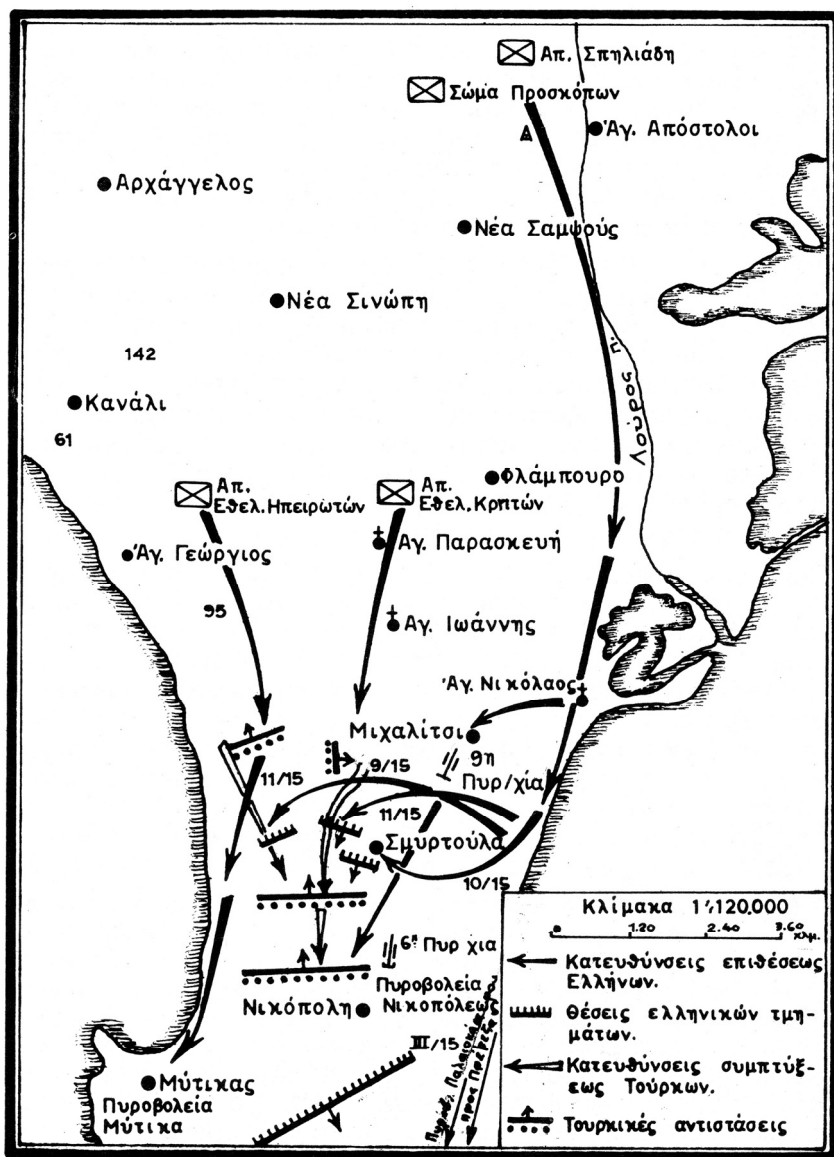
Ἐκθεσις

περὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀνωτέρω τάγματος κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως.

Τὴν 8 καὶ 20' ἔσπερινὴν ὥραν τῆς 15^{ης} 8βρίου π.ἔ. καταυλιζόμενος εἰς χωρίον Παντάνασσα μετὰ τῶν λόχων τοῦ τάγματός μου 9^{ον}, 10^{ον} καὶ 2 διμοιριῶν τοῦ 11^{ου} καθ' ὅσον αἱ δύο ἄλλαι τοῦ λόχου εἶχον διατεθῇ ὡς στήριγμα τῆς πυροβολαρχίας λοχαγοῦ Λέστου ὁ δὲ 12^{ος} λόχος πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν λόχων τοῦ τάγματος Ταγματάρχου κ. Γκιταράκου οἵτινες εἶχον καταλάβῃ τὰ ὑψώματα Ἀγίου Γεωργίου ἔλαβον παρὰ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Συντάγματός μου ἀντισυνταγματάρχου κ. Πολυμενάκου τὴν ἐξῆς διαταγὴν:

«Μετὰ μιᾶς διλοχίας σας καὶ οὐλαμοῦ ὀρειβατικῆς πυροβολαρχίας λοχαγοῦ Λέστου ἀναχωρήσατε πάραυτα εἰς Φιλιπιάδα καὶ ἐκεῖ θέλετε λάβῃ τὰς διαταγὰς τοῦ ὑπαρχηγοῦ τοῦ Ἀρχηγείου περὶ μεταβάσεως εἰς στενὰ Λούρου, γεφύρας Καλογήρου καὶ Λελόβου πρὸς ἀπόθῃσιν τῶν ἐρχομένων ἐκ Πρεβέζης ἀνταρτῶν. Ὡς ἐπιτελὴς ὁ τοῦ 2^{ου} Τάγματος Ἐφεδρος Ἀνθυπολοχαγὸς Χοϊδᾶς.»

Ἀμέσως ἀνεχώρησα μετὰ τῶν λόχων 9^{ον} καὶ 10^{ον} τὸν δὲ οὐλαμὸν τοῦ πυροβολικοῦ συνώδενσε μία διμοιρία τοῦ 11^{ου} λόχου, διότι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην δὲν ἦταν ἔτοιμος καὶ μετὰ πορείαν μιᾶς περίπου ὥρας ἀφικόμεν ἐἰς Φιλιπιάδα τὴν 9½, ὅπου ἤϋρον τὸν Ταγματάρχην τοῦ Μηχανικῆς κ. Σπηλιάδην,

ΕΙΚΟΝΑ 4: Σχεδιάγραμμα της μάχης της Νικοπόλεως, 20.10.1912
(ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ 1991, 27)

ὅστις μὲ ἀνέμενεν ἐκεῖ καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν πρὸς γέφυραν Λούρου Καλογήρου ἔνθα φθάσαντες μετὰ 1½ περίπου ὥραν, ὁ μὲν Ταγματάρχης κ. Σπηλιάδης ἀνεχώρησεν ἐπιστρέψας εἰς Φιλιππιάδα μὲ τὴν πληροφορίαν ὅτι τὴν 6^{ην} πρωϊνὴν τῆς ἐπομένης θὰ ἐπιστρέψῃ ἵνα συνεχίσωμεν τὴν πορείαν πρὸς χωρίον Λοῦρον, ἐγὼ δὲ διέταξα τὸν 7^{ον} λόχον τοῦ Συντάγματος, ὅστις εὕρισκετο ἐκεῖ καὶ ὅστις ἐτάσσετο ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου νὰ προχωρήσῃ καὶ ἐγκαταστήσῃ προφυλακὰς ἀσφαλεῖς, τοὺς δὲ λόχους μου 9^{ον} καὶ 10^{ον} νὰ καταυλίσθωσι δεξιόθεν τῆς ὁδοῦ 200 περίπου μέτρα μακρὰν τῆς γεφύρας Λούρου.

Τὸν 7^{ον} λόχον ἐτοποθέτησα ὁ ἴδιος εἰς καταλλήλους θέσεις πρὸς ἐπιτήρησιν τῆς ὁδοῦ Πρεβέζης-Φιλιππιάδος. Ὁ οὐλαμὸς ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ μετὰ διμοιρίας στηρίγματος αὐτοῦ ἔμεινε τῇ διαταγῇ τοῦ κ. Σπηλιάδου εἰς Φιλιππιάδα.

Τὴν 6^{ην} πρωϊνὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας ἦλθεν εἰς γέφυραν Λούρου Καλογήρου καὶ ὁ Ταγματάρχης κ. Σπηλιάδης· οὗτος, οἱ ὑπὸ τὴν Διοίκησίν μου λόχοι καὶ τὸ πυροβολικὸν ἐν τάξει πορείας, ἐγγὺς τοῦ ἐχθροῦ, ἐβαδίσαμεν πρὸς τὸ χωρίον Λοῦρος, ὅπου ἐφθάσαμεν μετὰ δέωρον περίπου πορείαν καὶ κατηυλίσθημεν καταλαβόντες τὴν Ν.Α. παρυφὴν τοῦ χωρίου Λούρου πρὸς τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ, ἐκεῖ ἐτοποθέτησα προφυλακὰς τὸν ἕνα λόχον, οἱ λοιποὶ κατηυλίσθησαν. Ὁ οὐλαμὸς τοῦ πυροβολικοῦ μετὰ τοῦ στηρίγματός του ἔμεινε πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ χωρίου τούτου.

Τὴν πρωΐαν τῆς 17^{ης} [Ὀκτωβρίου] ἡ διμοιρία τοῦ 11^{ου} λόχου ἣτις ἠκο³λούθησε τὸ πυροβολικὸν ὡς στήριγμα αὐτοῦ ἀνεχώρησεν κατόπιν διαταγῆς τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Συντάγματός μου ἀντισυνταγματάρχου κ. Πολυμενάκου ἐχούσης οὕτω:

«Σφελένικον 16 8βρίου 1912. Πρὸς τὸν κύρ. Δούλην Ταγματάρχην. Διατάξατε τὴν διμοιρίαν τοῦ 11^{ου} λόχου ὑπὸ Ἀνθυπολοχαγὸν Εὐδην, ἡ ὁποία ἠκολούθησε χθὲς ἐσπέρας τὸν οὐλαμὸν πυροβολικοῦ ὡς στήριγμα νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ Σφελένικον καὶ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ λόχου τῆς, ἀντικαθιστῶντες αὐτὴν ἐκ τῆς διλοχίας σας ἢ τοῦ αὐτόθι παραμένοντος 7^{ου} λόχου σας.»

Τὴν ἡμέραν ταύτην ἔλαβον διαταγὴν ἔχουσαν οὕτω:

«Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ Ἡπείρου. Πρὸς τὸν Ταγματάρχην κ. Δούλην. Κατὰ διαταγὴν τοῦ κ. Ἀρχηγοῦ θέτω ὑπὸ τὰς διαταγὰς σας τὸ ἀφικθὲν χθὲς τὸ ἐσπέρας ἀπόσπασμα ἐξ 100 ἀνδρῶν καὶ 2 Ἀνθυπολοχαγῶν Λάζαρη καὶ Λάκα. Ἐν Λούρῳ τῇ 17.10.12. Ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου Π. Σπηλιάδης.»

Τοὺς ἀνδρας τούτους παρουσιασθέντας κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἡμέραν διέταξα νὰ ἐκγυμνάζωσιν οἱ ἡγήτορες αὐτῶν Ἀνθυπολοχαγοί, ὅπως ἐγυμνάζοντο καὶ οἱ ἄνδρες τῶν λόχων, οἵτινες ἔμενον ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου ἐν Λούρῳ καὶ νὰ καταυλίσωσιν ὅπου καὶ οἱ λοιποὶ ἄνδρες. Τὴν 3^{ην} πρωϊνὴν ὥραν τῆς 19^{ης} τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἦλθον εἰς Λοῦρον καὶ οἱ λόχοι 11^{ος} καὶ 12^{ος} τοῦ τάγματός μου (τοῦ οὐλαμοῦ τοῦ ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ ἐπιστρέψαντος) καὶ δύο πεδιναὶ πυροβολαρχαί. Οὕτω ἡ ταχθεῖσα ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου δύναμις ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν 4 λόχων τοῦ τάγματός μου, τοῦ 7^{ου} λόχου τοῦ αὐτοῦ Συντάγματος καὶ 100

ἀνδρῶν (50 ἔθνοφρουρῶν ὠπλισμένων με ὄπλα Γκρά καὶ 50 ἐφέδρων με ὄπλα Μάνλιχερ).¹⁴

Τὴν ἡμέραν ταύτην ἐξεδόθη ἡ ἐξῆς διαταγή:

«Διαταγὴ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπάσματος. Πρὸς τὸ Μικτὸν Ἀπόσπασμα Πρεβέζης.

α. Σήμερον τὴν 3½ ὥραν μετὰ μεσημβρίαν ἀκριβῶς θέλει ἀναχωρήσει διευθυνόμενον πρὸς Πρέβεζαν, ἐν τάξει πορείας, τὸ 3^{ον} Τάγμα τοῦ 15^{ου} Συντάγματος πεζικοῦ μετὰ τῶν εἰς αὐτὸ προσκεκολλημένων 7^{ον} λόχου τοῦ αὐτοῦ Συντάγματος καὶ τοῦ οὐλαμοῦ τοῦ ἐμπέδου καὶ τῶν ἔθνοφρουρῶν. Ἡ δύναμις αὕτη θέλει διανυκτερεύσει, λαμβάνουσα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα ἀσφαλείας, εἰς τὴν ἔμπροσθεν καὶ νοτίως τῆς Μονῆς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων λοφοσειράν, εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἄνω Μονῆς 2 χιλιομέτρων περίπου καὶ παρὰ τὴν κυρίαν ἁμαξίτην ὁδόν. (Εἰκ. 4)

β. Τὸ ὑπὸ τὸν ὀπλαρχηγὸν Μάνον σῶμα τῶν Κρητῶν ἀναχωροῦν ἐντεῦθεν τὴν 4 μ.μ. θέλει διανυκτερεύσει εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος με τὸ Πεζικὸν Στράτευμα καὶ παρὰ τὴν παλαιὰν ὁδὸν τὴν κειμένην δυτικῶς τῆς κυρίας ὁδοῦ.

γ. Τὸ εἰς Ἀγίους Ἀποστόλους εὐρισκόμενον σῶμα ὑπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς Ζαχαράκη καὶ Γερογιάννην ἐκκινοῦν τὴν 4½ μ.μ. ἐκ τῶν παρὰ τοὺς Ἀγίους Ἀποστόλους θέσεών του θέλει προχωρήσει με τάξιν πορείας μέχρι τῆς θέσεως Κανάλι, ἣτις ἐκ τῶν προτέρων θέλει ἐξερευνηθῇ καὶ ἀναγνωρισθῇ παρὰ τοῦ οὐλαμοῦ τοῦ ἵππικοῦ. Εἰς τὸ σῶμα τοῦτο προσκολλῶ ἀπὸ σήμερον τὸν Ἀνθυπολοχαγὸν Χοϊδᾶν πρὸς πληρεστέρας ὁδηγίας καὶ πρὸς σύνδεσμόν μου μετὰ τοῦ σώματος τούτου.¹⁰

δ. Αἱ δύο πυροβολαρχίαι τοῦ Πεδινοῦ πυροβολικοῦ ἐκκινοῦσαι ἐντεῦθεν τὴν 4 καὶ ¼ μ.μ. θέλουσι διανυκτερεύσει παρὰ τὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ δυτικῶς ταύτης.¹⁵

ε. Ὁ οὐλαμὸς τοῦ ἵππικοῦ θὰ διανυκτερεύσει ὀπισθεν τῶν πυροβολαρχιῶν.

στ. Τὸ Χειρουργεῖον ἀναχωροῦν τὴν 4½ μ.μ. ὥραν θέλει διανυκτερεύσει παρὰ τὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ ἀνατολικῶς τῆς κυρίας ὁδοῦ Πρεβέζης.

ζ. Ἡ συζυγαρχία τῶν πυρομαχικῶν θέλει ἀναχωρήσει ἐντεῦθεν τὴν 5^{ην} πρωϊνὴν ὥραν, θέλει δὲ σταματήσει παρὰ τὴν κυρίαν ὁδὸν Πρεβέζης καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς ἀπὸ χωρίον Φλάμπουρον μέχρις Ἀγίων Ἀποστόλων ἀποστάσεως, ἥτοι εἰς τὸ 11^{ον} περίπου χιλιόμετρον ἀπὸ χωρίον Λοῦρος.

η. Ἡ ἐφοδιοπομπὴ θέλει παραμείνῃ μέχρι νεωτέρας διαταγῆς παρὰ τὴν

¹⁰ Για τὸν Κεφαλλονίτη ἐφέδρου ἀνθυπολοχαγὸ Ἀνδρέα Χοϊδᾶ, ὁ ὁποῖος τραυματίστηκε θανάσιμα στὴ μάχη τοῦ Πρέντελ-Χάν τῆς 17.7.1913, λίγες ὥρες πρὶν σημάνει ἀνακοχὴ τοῦ πολέμου, ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματός του Δημήτριος Δούλης ἐγράψε ὅτι κατὰ τὴ μάχη ἐκείνη ὁ Χοϊδᾶς ἐπολέμησε γενναϊότατα καὶ εἶναι ἄξιος θαυμασμοῦ γιὰ τὴν ἀνδρεία του καὶ τὴν αὐταπάρνησή του καὶ ἐπεσήμανε ὅτι εἶχε ἀναγνωρίσει τὶς ικανότητες καὶ τὴ γενναϊότητά του στὴ μάχη τῆς Νικοπόλεως, βλ. ΝΙΚΑΛΜΠΑΣ 1927, 231-232.

Μονὴν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ ὀπισθεν τοῦ ἵππικοῦ.

Ἐν χωρίῳ Λούρῳ τῇ 19 Ὀκτωβρίου 1912. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπάσματος. Π. Σπηλιάδης. Ταγματάρχης.»

Ἐν ᾧ δὲ εἶχον διατάζει τὰ τῆς τάξεως πορείας, εἰδοποίησα⁺ ὅτι ἀναβάλλεται ἡ ἀναχώρησίς μας, διότι τὸ σῶμα τοῦ κ. Μάνου ἐξ ἀνταρτῶν Κρητῶν παρεξετράπη εἰς βαθμὸν ὅπου ὁ Ταγματάρχης κ. Σπηλιάδης, ἐγὼ καὶ ὁ Διοικητὴς τοῦ πυροβολικοῦ ἀπεφασίσαμεν ἵνα ὑπὸ τοιούτους ὄρους σταματήσωμεν πᾶσαν ἐπιχείρησιν καὶ ἀναφέρωμεν εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον, εὐτυχῶς ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀνταρτῶν Κρητῶν κ. Μάνος ὑπεσχέθη ὅτι δὲν θὰ δοθῇ εἰς τὸ μέλλον ἡ ἐλαχίστη ἀφορμὴ καὶ οὕτω διέταξα ἐκ νέου τὰ ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου τμήματα ὅπως ὥσιν ἔτοιμα πρὸς ἀναχώρησιν καὶ τὴν 3 καὶ 45' ἐσπερινὴν ὥραν ἐν τάξει πορείας ἐβαδίσσαμεν καὶ διενυκτερεύσαμεν λαβόντες τὰ μέτρα ἀσφαλείας, εἰς τὴν ἐμπροσθεν καὶ νοτίως τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων λοφοσειρᾶς καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς μονῆς 2 χιλί⁶ομέτρων περίπου καὶ παρὰ τὴν κυρίαν ἀμαξιτὴν ὁδὸν (9^{ος} λόχος εἰς προφυλακάς). Διανυθὲν διάστημα 8 χιλιόμετρα, ὥρα 2½, ἀφίξις 6 ἐσπερινή. Καιρὸς βροχερός.

Περὶ τὴν 8^{ην} ἐσπερινὴν ὥραν τῆς ἀνωτέρω ἡμέρας ἔλαβον τὴν ἐξῆς διαταγὴν:

«Διαταγὴ πρὸς τὸ μικτὸν σῶμα τοῦ Στρατοῦ Πρεβεζῆς. Ἡ ἐκκίνησις τοῦ μικτοῦ ἀποσπάσματος πρὸς Νικόπολιν γεννήσεται τὴν πρωτὰν τῆς αὔριον κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν καὶ τάξιν.

α. Το 3^{ον} Τάγμα τοῦ 15^{ου} Συντάγματος μετὰ τῶν εἰς αὐτὸ προσκεκολλημένων 7^{ου} λόχου τοῦ 2^{ου} τάγματος καὶ τοῦ οὐλαμοῦ τῶν ἐμπέδων καὶ τῶν ἐθνοφρουρῶν, θέλει ἐκκινήσει ἐν τάξει πορείας τὴν 5 ὥραν καὶ ἡμίσειαν τῆς πρωτῆς.

β. Τὸ ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν κ. Μάνον ἐθελοντικὸν σῶμα τῶν Κρητῶν θέλει ἐκκινήσει τὴν αὐτὴν περίπου ὥραν καὶ ἀκολουθήσει τὴν ὁδὸν ἣν ἠκολούθησε καὶ κατὰ τὴν σημερινὴν του πορείαν. Πρὸ τῆς ἐκκινήσεώς του θέλει ἀναμεῖνῃ τὸν οὐλαμὸν τοῦ ἵππικοῦ ὅστις θὰ προπορευθῇ τοῦ ἐθελοντικοῦ σώματος πρὸς ἀνίχνευσιν τοῦ πρόσθεν ἐδάφους. Τμῆμα ἐπίσης τοῦ οὐλαμοῦ τούτου ἀκολουθοῦν τὴν κυρίαν ὁδὸν προπορευθήσεται τοῦ Τάγματος τοῦ Πεζικοῦ διὰ τὴν αὐτὴν ἀνίχνευσιν.

γ. Τὸ Ἐθελοντικὸν Σῶμα τῶν Ζαχαράκη καὶ Γερογιάννη τὸ εὕρισκόμενον εἰς Κανάλι θέλει ἐκκινήσει ἅμα τῇ εἰς τὸ ὕψος του ἀφίξει τῶν ἄνω δύο σωμάτων. Ὅπως ἀντιληφθῇ δὲ τοῦτο δεόν νὰ ἀφήσῃ καὶ εἰς κατάλληλα μέρη κοινωνοὺς οἵτινες θέλουσι τῷ εἰδοποιήσῃ ἐγκαίρως.

δ. Αἱ δύο πεδιναὶ πυροβολαρχαὶ θὰ ἐκκινήσωσι τὴν 5^{ην} ὥραν καὶ ἡμίσειαν

⁺ Ἡ εἰδοποίησις προῆλθεν, ὥς καὶ πᾶσαι αἱ διαταγαί, ἐκ μέρους μου οὐδεμία δὲ κίνησις ἢ ἄλλη τις ἐνέργεια ἐξετελέσθη ἄνευ προηγουμένης ἐντολῆς μου. Εἰς τὴν ἀνωτέρω μετὰ τοῦ σώματος τῶν Κρητῶν σκηνὴν παρέστηκαν μὲν οὐδόλως δὲ ἀνεμίχθησαν, ἔλαβον δὲ ἀπλῶς σαφεῖς διαταγὰς μου περὶ τῆς περαιτέρω πορείας, ὥς εἶχον προηγουμένως διατάξει. Π. Σπηλιάδης Ταγμ. [Σ.τ.Ε.: Ἡ ιδιόχειρη σημείωσις τοῦ ταγματάρχου Παναγιώτη Σπηλιάδη εἶναι γραμμένη στο αριστερὸ περιθώριον τῆς σελ. 5 τῆς ἐκθέσεως τοῦ Δημητρίου Δούλη.]

τῆς πρωΐας, θέλουσι δὲ ἅμα πλησιάσωσι τὴν οὐρὰν τῆς Φάλαγγος τοῦ Πεζικοῦ ἀκολουθήσει τοῦτο⁷ καὶ θέλουσιν ἐν καιρῷ κάμπτουςαι δεξιὰ καταλάβει θέσεις πρὸς πυροβολήσιν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος Φλάμπουρον. Τὸ πεζικὸν θέλει λάβει τὰς διατάξεις του πρὸς μάχην εὐθὺς ἅμα εἰδοποιηθῇ παρὰ τῶν ἀνιχνευτῶν του περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἐχθροῦ. Ὅπωςδὴποτε τὸ τε Πεζικὸν καὶ τὸ σῶμα τῶν Κρητῶν καὶ τὸ τῶν ἀνταρτῶν θέλουσιν ἀναμένη τὴν ἔκβασιν τῆς πάλης τοῦ πυροβολικοῦ διὰ τὴν περαιτέρω ἐνέργειάν των. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πάλης ταύτης οὐδεμία προχώρησις δέον νὰ γίνῃ ἄνευ εἰδικῆς πρὸς τοῦτο εἰδοποιήσεως. Ἄμα τῇ ἐνάρξει τῆς πάλης τὸ ἵππικὸν τῆς ἀνιχνεύσεως θέλει συγκεντρωθῇ πλησίον μου. Ἡ θέσις τοῦ Διοικητοῦ τοῦ ἀποσπάσματος ἔσεται ὀπισθεν καὶ μεταξὺ τῶν ἐφεδρειῶν, τοῦ σώματος τῶν Κρητῶν καὶ τοῦ Τάγματος τοῦ Πεζικοῦ.

ε. Τὸ Χειρουργεῖον θέλει ἀκολουθήσει τὸ Πυροβολικὸν ἐκκινοῦν τὴν 6^η ὥραν παρὰ τέταρτον, θέλει δὲ παραμείνῃ ὀπισθεν καὶ εἰς κατάλληλον θέσιν πρὸς ἔγκαιρον συνδρομὴν διὰ τοὺς τυχόν τραυματίας.

στ. Ἡ συζυγαρχία τῶν πυρομαχικῶν θέλει παραμείνῃ ὀπισθεν τοῦ ὑψώματος Φλάμπουρον καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τούτου 4 χιλιομέτρων.

ζ. Ἡ ἐφοδιοπομπὴ θὰ παραμείνῃ μέχρι νεωτέρας διαταγῆς εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

Ἐν Μονῇ Ἀγίων Ἀποστόλων 19 Ὀκτωβρίου 1912. Ὁ Διοικητὴς τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπάσματος Πρεβέζης. Π. Σπηλιάδης.»

Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τῆς ἀνωτέρω διαταγῆς ἐξέδωκα τὴν 8:20' ἐσπερινὴν τὴν ἐξῆς διαταγὴν κινήσεως τοῦ τάγματος καὶ λοιπῶν τμημάτων:

«Ἄγιοι Ἀπόστολοι, Νοτίως 2 χιλιόμετρα, 19.10.12 ὥρα 8:20' ἐσπερινή. Διαταγὴ κινήσεως.⁸

1^{ον}. Τὸ τάγμα θὰ ἐκκινήσῃ αὐριον τὴν 5½ πρωϊνὴν πρὸς Νικόπολιν.

2^{ον}. Τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν θὰ ἀποτελέσῃ ὁ 10^{ος} λόχος Λοχαγὸς Φιλίππουλος, ὅστις θὰ ἐκκινήσῃ τὴν 5 καὶ 20' πρωϊνὴν.

3^{ον}. Ἡ κεφαλὴ τῆς φάλαγγος θὰ ἀπέχῃ περὶ τὰ 500 μέτρα.

4^{ον}. Οἱ λόχοι κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν: 11^{ος} Λοχαγὸς Πετροπουλάκης, 12^{ος} ὑπολοχαγὸς Νικάκης, 7^{ος} ὑπολοχαγὸς Ἀντωναρόπουλος, τμημα ἔμπεδον καὶ 9^{ος} λόχος ὑπολοχαγὸς Κοσμόπουλος, καὶ 400 μέτρα ὀπισθεν τούτων τὰ μεταγωγικὰ μάχης κατὰ σειρὰν τῶν λόχων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀξιωματικοῦ τῶν μεταγωγικῶν μάχης Ἐφεδρὸν ἀνθυπολοχαγοῦ Μαυρομμάτη, καὶ τὸ ὑγειονομικὸν τμημα ὑπὸ τὸν Ἐφεδρὸν ἀνθυπίατρον Φράγκον. Τὰ μεταγωγικὰ σώματος ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς Μάλακος θὰ ἀναχωρήσωσι τὴν 7½ πρωϊνὴν. Ἐκοινοποιήθη καὶ ὑπέγραψαν ὅτι ἔλαβον γνῶσιν οἱ ἡγήτορες τῶν διαφόρων τμημάτων.»

Συμφώνως τῇ διαταγῇ ταύτῃ ἤρξατο ἡ πορεία τοῦ τάγματος πρὸς Νικόπολιν· κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς πορείας οἱ ἄνδρες τοῦ λόχου τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς (10^{ος} λόχος) δὲν ἔδιδον τὴν προσοχὴν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὥφειλον βαδίζοντες

πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἐχθροῦ ἀφοῦ καὶ τὰ πράγματά των, κλινοσκεπάσματα, ἀντίσκηνα, μπόγους ἐκ διαφόρων εἰδῶν δὲν εἶχον συσκευάσει ἀλλ' ἔφερον ὑπὸ τὴν μασχάλην ἢ ἐπ' ὧμου ἀτάκτως καὶ ἡμπόδιζον αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὰ ὅπλα των ἐλευθέρως· τὴν ἀταξίαν αὐτὴν ἤρον ἀμέσως διὰ πικρῶν παρατηρήσεών μου πρὸς αὐτοὺς τούτους τοὺς ἀνδρας καὶ βαθμοφόρους.

Τμῆμα ἱππέων ἐξ ἑνὸς λοχίου καὶ 5 στρατιώτας εἶχε διαταχθῆ νὰ προπορεύηται τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς μας, δυσ⁹τυχῶς ἡ ὁμάς αὕτη δὲν περιεβάλλετο ὑπὸ θάρρους ψυχικοῦ καὶ δὲν προσέφερεν οὐδεμίαν ὑπηρεσίαν, τὸυναντίον ἐὰν δὲν ἐβάδιζον πρὸ τῶν ἀνιχνευτῶν μου ἢ περίπολος αὕτη θὰ μετέδιδε πρὸς ἐμὲ πληροφορίας ἀνακριβεῖς περὶ τῶν θέσεων καὶ δυνάμεως τοῦ ἀντιπάλου, ἀφ' οὗ μὲ μίαν καὶ μόνον βολὴν τοῦ ἀντιπάλου (δηλὰδὴ ἓν μόνον φυσίγγιον), ὅστις κατεῖχεν ὕψωμα τι 600 μέτρα περίπου ἐντεῦθεν τοῦ παλαιοῦ θεάτρου τῆς Νικοπόλεως, ἐτράπη εἰς φυγὴν, ἐδέησε δὲ κατόπιν πικρῶν παρατηρήσεων καὶ τῆς παρουσίας μου νὰ σταματήσωσι τὴν ἄτακτον φυγὴν των· διαταχθέντες δὲ νὰ προχωρήσωσι καὶ ὑπέεικοντες εἰς τὴν διαταγὴν αὐτὴν ἐκ φόβου, ἐβάδισαν περὶ τὰ 10 μόλις βήματα, ἀλλὰ πυροβοληθέντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους διὰ δύο τὸ ὅλον φυσιγγίων ἔφυγον καταληφθέντες ὑπὸ τρόμου· τότε ἐπέστρεψα καὶ διέταξα τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁμάδος τῶν ἀνιχνευτῶν Ἀνθυπολοχαγὸν Κωνσταντινίδην νὰ βαδίσῃ καὶ καταλάβῃ τὸ πρὸ αὐτοῦ ὕψωμα, δεῖξας αὐτῷ ἀκριβῶς τὴν θέσιν τοῦ ἀντιπάλου καὶ δόσας ὠρισμένην διαταγὴν νὰ καταλάβῃ τὴν ὑποδειχθεῖσαν αὐτῷ θέσιν καὶ νὰ φροντίσῃ νὰ ἐκτοπίσῃ ἐκεῖθεν τὸν ἀντίπαλον διὰ τῆς διμοιρίας του· εἴτα προχωρήσας συνήντησα τὸν Διοικητὴν τοῦ λόχου τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς λοχαγὸν Φιλιππόπουλον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔδωσα τὰς αὐτάς πρὸς τὸν ἀνθυπολοχαγὸν ὁδηγίας καὶ διαταγάς, μὲ τὴν προσθήκην πρὸς ἀμφοτέρους τούτους ὅτι ὀφείλουσι νὰ ἐκτοπίσωσι τὸν ἀντίπαλον καὶ καταστήσωσι τὴν πορείαν τῶν λοιπῶν ὑπ' ἐμὲ τμημάτων ἀπρόσκοπτον,¹⁰ ἀφοῦ ὁ προορισμὸς τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς εἶνε νὰ προλειάνῃ τὴν πορείαν τοῦ κυρίου σώματος, μεθ' ὃ εἰδοποίησα καὶ τὰ λοιπὰ τμήματα περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀντιπάλου καὶ περὶ τῶν διαταγῶν μου πρὸς τὸν λόχον τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς· κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικὸν μᾶς ἔβαλε ἐκ τῆς Νικοπόλεως καὶ οἱ λόχοι ἐκαλύφθησαν εἰσελθόντες εἰς τὰς κοιλάδας, αἵτινες ὑπῆρχον δεξιόθεν τῆς ὁδοῦ καὶ ἀνέμενον νέας διαταγάς μου. Κατόπιν τούτων μετέβην εἰς τὸ ὕψωμα τὸ ὁποῖον τῇ διαταγῇ μου εἶχε καταλάβῃ ὁ λόχος τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ὅπου μετὰ μεγάλης μου λύπης παρατήρησα ὅτι ὁ λόχος οὗτος εἶχε πλεόν κολλήσῃ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν καὶ δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ ἐκτελέσῃ οὔτε ἓν καὶ μόνον βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρός· καὶ πάλιν τὸν λοχαγὸν τοῦτον διέταξα νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τὸν ἀντίπαλον ἐκ τῆς θέσεώς του, διὰ νὰ προχωρήσωσι καὶ τ' ἄλλα τμήματα, διότι δὲν ἀρμόζει μικρὸν τμῆμα τοῦ ἐχθροῦ (30 τὸ πολὺ ἄνδρες κατεῖχον τὴν θέσιν αὐτὴν) νὰ παρακωλύῃ τὴν πορείαν ὁλοκλήρου σώματος· δυστυχῶς καὶ μετὰ τὴν διαταγὴν μου αὐτὴν ὁ λόχος οὗτος οὔτε βῆμα ἔκαμνε πρὸς τὰ ἐμπρός, μόνον ἐξώδενεν ἀφειδῶς τὰ

φυσίγγιά του ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως 700 περίπου μέτρων καὶ χωρὶς νὰ βλέπῃ τὸν ἀντίπαλον, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν ἀντίληψίν των, προερχομένην ἐξ ἐλλείψεως θάρρους καὶ ἀποφασιστικότητος, ὅτι ἡ προχώρησις αὐτῶν καθίστατο δύσκολος, τότε ἐπέστρεψα ἵνα ἀναθέσω εἰς ἄλλον λόχον τὴν ἐκτόπισιν τοῦ ἀντιπάλου ἐκ τῶν θέσεών του· κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἶχε παρουσιασθῇ Τουρκικὴ βενζινάκατος καὶ ἔβαλε κατὰ¹¹ τῶν ἀνδρῶν τῶν ὀπισθεν τμημάτων ἀνεπιτυχῶς καὶ ἥτις ἐτράπη εἰς φυγὴν καταδιωχθεῖσα διὰ τῶν πυρῶν τῶν τμημάτων τούτων καὶ τοῦ πυροβολικοῦ. Ἐπιστρέψας ἐκάλεσα τὸν ὑπολοχαγὸν Κοσμόπουλον διοικητὴν τοῦ 9^{ου} λόχου μου, ἵνα, μετὰ τοῦ λόχου του ἀκολουθῶν ὑποδειχθεῖσαν παρ' ἐμοῦ κεκαλυμμένην ὁδυσιν βάλῃ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου ὅστις κατέχει θέσιν πρὸ τοῦ 10^{ου} λόχου καὶ ἐξαναγκάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν θέσεών του ἀφοῦ ὁ 10^{ος} λόχος ἐκόλλησεν εἰς τὴν θέσιν του φοβούμενος ἀντίπαλον 30 τὸ πολὺ ἀνδρῶν. Ὁ ὑπολοχαγὸς οὗτος ἀπῆλθεν ἀμέσως μετὰ τοῦ λόχου του καὶ καταλαβὼν τὰς ὑποδειχθείσας παρ' ἐμοῦ θέσεις καὶ μετ' ἀποφασιστικότητος καὶ ὀρμητικότητος κατάρθωσε πρῶτον διὰ τῶν πυρῶν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ τοῦ ἀντιπάλου καὶ ἐξ ἀποστάσεως 300 περίπου μέτρων καὶ εἶτα δι' ἐπιθέσεως μὲ ἐφ' ὅπλου λόγχην νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν ἀντίπαλον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν ταύτην καὶ νὰ καταλάβῃ ἑτέραν, ὅποτε καὶ ὁ 10^{ος} λόχος ἐκινήθη ἐκ τῶν θέσεών του πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ διὰ τοῦ λόχου τούτου ὑπὸ τὴν ἄμεσον Διοίκησίν μου κατὰ μέτωπον καὶ τοῦ Κοσμοπούλου κατὰ πλευρὸν ἐξηναγκάσαμεν τὸν ἀντίπαλον νὰ ἐγκαταλείπῃ τὰς θέσεις του ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης, χωρὶς νὰ δίδεται αὐτῷ χρόνος πρὸς ἀνασύνταξιν, μέχρις ὅτου ἐγκατέλιπεν ὅλα τὰ ὑψώματα τὰ κείμενα πρὸς Β. τοῦ θεάτρου Νικοπόλεως, τραπεῖς εἰς φυγὴν, διελθὼν δὲ τὴν κοιλάδα ἥτις εὐρίσκεται μεταξύ θεάτρου Νικοπόλεως καὶ πρώτων ἐρειπίων Φρουρίου¹² Νικοπόλεως ἐβλήθη κατ' ἐπανάληψιν ἐξ ἀποστάσεων μικρῶν μέχρι 1200 περίπου μέτρων· κατὰ τὴν φυγὴν του ταύτην ὑπέστη ἀρκετὰς ἀπωλείας, ἡ δύναμις δὲ αὐτοῦ ἥτις εἶχε τοποθετηθῇ εἰς τὰ πρὸ τοῦ θεάτρου τῆς Νικοπόλεως ὑψώματα δὲν ὑπερέβαινε τοὺς 250.⁺ Μετὰ τὴν φυγὴν ταύτην ὁ μὲν

⁺ Ἐλυσμόνησε νὰ ἀναφέρῃ ἐν τῇ ἐκθέσει του ὁ κ. Ταγματάρχης ἀφοῦ τόσον λεπτολόγος δέικνται ἐν ταῖς λεπτομερείαις τόσον περὶ τῆς δράσεως καὶ ἐπιρροῆς, ἐπὶ τῆς ἐν γένει διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος, τοῦ ἡμετέρου πυροβολικοῦ, ὡς καὶ περὶ τῆς ὠθήσεως κατὰ τὰς πρώτας καὶ κρίσιμους στιγμὰς τοῦ κλονισμοῦ ἐκ μέρους τοῦ ὑποφαινομένου ὅστις μετὰ τῶν διαγγελέων του, Τλάρχου Γαβριελάκη καὶ Μελᾶ ἔφιππον, διέτρεχε τὰς πρώτας γραμμὰς προῦθη καὶ ἐνεθάρρυνε ὁπλίτας καὶ βαθμοφόρους, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ μὴ περιηλθεν εἰς γνῶσιν τοῦ κ^{ου} Ταγματάρχου ὅτι κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίοδον καὶ οἱ τρεῖς ἵπποι τοῦ τε ὑποφαινομένου δηλαδὴ, τοῦ Τλάρχου Γαβριελάκη καὶ τοῦ ἀνθυπιδάρχου Μελᾶ ἐφονεύθησαν ὑπὸ ἐχθρικῶν σφαιρῶν καὶ ὅτι ἀνταλλάξαντες τοὺς πληγωθέντας ἵππους των δι' ἑτέρων ἐκ τοῦ οὐλαμοῦ ἐξηκολούθησαν παραμένοντες ἐφιπποὶ μέχρι τέλους τῆς μάχης. Π. Σπηλιάδης Ταγμ. [Σ.τ.Ε.: Ἡ ιδιόχειρη σημείωσις τοῦ ταγματάρχου Παναγιώτη Σπηλιάδη εἶναι γραμμένη στο ἀριστερό περιθώριο τῆς σελ. 12 τῆς ἐκθεσης τοῦ Δημητρίου Δούλη.] Ἡ μόνη μου φροντίς ἦτο ἡ ἐξασφάλισις τοῦ πυροβολικοῦ μας εἰς τὰ ἀπέναντι τῶν Τουρκικῶν Πυροβολείων ὑψώματα

9^{ος} λόχος ἐξηκολούθει τὴν πορείαν του πρὸς δεξιὰ ἡμῶν, ὁ δὲ 10^{ος}, τῇ διαταγῇ μου, πρὸς τὴν κοιλάδα, ἀλλὰ δυστυχῶς καίτοι ὁ ἀντίπαλος εἶχε τραπῇ εἰς φυγὴν ἢ πορεία τοῦ λόχου ἦτο βραδυτάτη. Ἐνῶ δὲ εὐρισκόμενην εἰς τὸ 4^{ον} ὕψωμα, τὸ ὁποῖον κατεῖχον καὶ ἐξεδιώχθησαν οἱ ἀντίπαλοι, παρετήρησα ἓν τμήμα ἡμέτερον κεκρυμμένον ἐντὸς μιᾶς κοικλάδος ὀπισθέν μου καὶ εἰς 100 περίπου μέτρα· μετέβην ἀμέσως καὶ διέταξα τὸν ἐπὶ κεφαλῇς τοῦ τμήματος τούτου ἀνθυπολοχαγὸν Τριπόδην νὰ προχωρήσῃ, ἐδέησε δὲ τόσον ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς οὗτος ὅσον καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ κατεχόμενοι ὑπὸ φόβου νὰ μετακινηθῶσι κατόπιν ἀπειλῶν μου μάλιστα διὰ τοῦ πιστολίου μου πρὸς ἐκφοβισμόν· ἐπίσης ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ τμήματος τούτου εὐρίσκετο καὶ ἄλλο τμήμα κεκρυμμένον ὑπὸ τὸν Ἀνθυπολοχαγὸν Παπαμιχαλόπουλον· καὶ τὸ τμήμα τοῦτο μετεκίνησα πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀπειλήσας τὸν τε ἀξιωματικὸν καὶ τοὺς ἄνδρας, πυροβολήσας ἐπανειλημμένως κατ' αὐτῶν διὰ τοῦ περιστρόφου μου. Εἰς τὴν ὁδὸν εἶχον καταλάβει θέσιν κατὰ διαταγὴν μου δύο διμοιρίαι τοῦ 11^{ου} λόχου ὑπὸ τοὺς Ἀνθυπολοχαγοὺς Κότταρην καὶ Ξύδην, ἀλλ' ἐπειδὴ¹³ εὐρίσκοντο εἰς μεγάλην ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἀπόστασιν πλέον τῶν 1200 μέτρων καὶ ἐπειδὴ διὰ τῆς ὁδοῦ θὰ ἤκολούθουν πλευρικήν πορείαν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ὑφίσταντο ἀπωλείας καίτοι ἢ ἀπόστασις μεγάλη, κατὰ μέτωπον δὲ ἀκόμη μεγαλυτέρας ἀπωλείας, διότι κατ' ἀνάγκην μετὰ τρία τέσσαρα ἄλματα θὰ μετεκινουῖντο πλευρικῶς καθ' ὅσον πρὸ τοῦ μετώπου ἦταν ἡ θάλασσα, διέταξα τοὺς ἀνθυπολοχαγοὺς τούτους νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν πλησίον των χαράδραν κατ' ἄνδρα διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ μετακίνησις αὐτῶν καὶ νὰ ἀνέλθωσι τὰ ὑψώματα καὶ ν' ἀκολουθήσωσι τὴν πορείαν τῶν προχωρημένων τμημάτων· αἱ διμοιρίαι αὗται ὀδηγούμεναι καλῶς παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν των οἵτινες ἔδειξαν γενναιότητα καὶ αὐταπάρνησιν, διὰ τοῦ παραδείγματός των, μετεκινήθησαν ἄριστα καταλαβοῦσαι νέας θέσεις, τούναντίον αἱ διμοιρίαι τῶν ἀνθυπολοχαγῶν Τριπόδη καὶ Παπαμιχαλοπούλου μετεκινήθησαν ἐκ νέου ἐκ τῶν θέσεών των, τῇ διαταγῇ μου, ἀλλ' εἶχον χάσει τὸ θάρρος των τὸσον οἱ ἀξιωματικοὶ ὅσον καὶ οἱ ἄνδρες καὶ μόνον ἀπὸ τὸν φόβον μου προύχώρησαν, ἐξανασθέντος ὡς ἐκ τῆς διαγωγῆς των νὰ ἐπιπλήξω δριμύτατα καὶ κατ' ἐπανάληψιν αὐτοὺς, ἐνῶ οὐδένα κίνδυνον διέτρεχον ἐκ τῶν πυρῶν τοῦ ἀντιπάλου, ὅστις ἐβάλεν ἐξ ἀποστάσεως

ἦτοι οἱ πρὸς τὸ στενὸν τῆς Νικοπόλεως ὑπερκείμενοι λόφοι τοῦ Φλάμπουρου. Τῶν λόφων τούτων καταληφθέντων παρὰ τῶν ἡμετέρων στρατευμάτων ἐξησφαλίζετο ἡ ἐπιτυχία ἐξ ὁλοκλήρου σχεδὸν καθ' ὅσον οἱ ἀντίπαλοι εὐρισκόμενοι εἰς δεσποζομένας θέσεις ὑπὸ τῶν ἡμετέρων κατέχοντες δὲ ταύτας καὶ διὰ πολὺ ἀσθενεστέρου πυροβολικοῦ ἀπὸ τὸ παρ' ἡμῶν διατιθέμενον, ἀδύνατον ἦτο ἐπὶ πολὺ νὰ κρατηθῶσι εἰς τὰς θέσεις των καὶ νὰ μὴ ὑποχωρήσωσι. Οὕτε ἦτο δυνατὴ ἀντεπίθεσις τις ἐκ μέρους των, καθ' ὅσον ὁλόκληρον τὸ μεταξὺ τῶν πυροβολείων των μέχρι τῶν θέσεων τοῦ πυροβολικοῦ μας καὶ τῆς ἐφεδρείας μας ἔδαφος κυριολεκτικῶς ἠθερίζετο ὑπὸ τῶν πυρῶν μας. Π. Σπηλιάδης Ταγμ. [Σ.τ.Ε.: Ἡ ιδιόχειρη σημείωσις του ταγματάρχη Παναγιώτη Σπηλιάδη εἶναι γραμμένη στο ἀριστερὸ περιθώριο τῆς σελ. 13 τῆς ἐκθεσης του Δημητρίου Δούλη.]

1400 μέτρων περίπου και ἀφ' οὗ πρὸ αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ εὐρισκόμενην ἐγὼ αὐτὸς χωρὶς οὐδόλως νὰ ἐνοχληθῶ ἀπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἀντιπάλου.

Μετὰ ταῦτα ἀνῆλθον εἰς τὸ πρὸς Β. ὕψωμα τοῦ¹⁴ Θεάτρου Νικοπόλεως ὅπου παρετήρησα ὅτι ὀπισθεν τούτου ἔμενε κεκρυμμένον τμήμα τι, κατῆλθον ἀμέσως καὶ ἔκαμα πρὸς τὸ τμήμα τοῦτο πικρὰς παρατηρήσεις διὰ τὴν διαγωγὴν του ἐμένοντος ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον κεκρυμμένου καὶ διέταξα τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ τμήματος τούτου ἀνθυπολοχαγὸν Κωνσταντινίδην νὰ ἐξέλθῃ καὶ νὰ καταλάβῃ θέσιν δεξιὰ τοῦ θεάτρου ὅπου ὑπῆρχε ἄριστον πρόχωμα ἔναντι τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις κατεῖχε τὰ πρῶτα ἐρείπια, τέλεια προκαλυπτήρια, τοῦ φρουρίου Νικοπόλεως καὶ ἔβαλλε καθ' ἡμῶν ἐξ ἀποστάσεως 800 περίπου μέτρων· τὸ τμήμα τοῦτο καταφοβισμένον μετεκινήθη κατόπιν ἀπειλῶν μου· ἐκεῖ διὰ τῆς συρίκτρας καὶ τῶν φωνῶν μου προσεκάλουν καὶ τ' ἄλλα τμήματα ἅτινα ἐρχόμενα διηυθύνοντο παρ' ἐμοῦ εἰς τὸ πρόχωμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε τοποθετηθεῖ ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς Κωνσταντινίδης. Τέλος ἦλθεν μετὰ τμήματος ἀνδρῶν καὶ ὁ λοχαγὸς Φιλίππουλος καὶ ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Παπαμιχαλόπουλος, οἵτινες διαταχθέντες παρ' ἐμοῦ κατέλαβον τὴν ὑποδειχθεῖσαν αὐτοῖς θέσιν. Ἀφ' οὗ δὲ εἰς τὴν θέσιν ταύτην συνεκεντρώθη ὅλος ὁ 10^{ος} λόχος καὶ 3 μόνον Κρήτες οἵτινες εἶχον ἔλθῃ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τοῦ τελευταίου τμήματος, διέταξα τὸν Ἀνθυπολοχαγὸν Κωνσταντινίδην, ὅστις προηγεῖτο εἰς τὴν παράταξιν, νὰ καταλάβῃ νέαν θέσιν ἐπὶ τῆς κοιλάδος πλέον, πρὸ τοῦ μετώπου πρὸς τὸν ἐχθρὸν, ὑποστηριζόμενος κατὰ τὸ ἄλμα τοῦτο παρὰ τῶν λοιπῶν διμοιριῶν αἵτινες κατεῖχον τὸ πρόχωμα. Οἱ ἄνδρες τῆς διμοιρίας ταύτης¹⁵ κατὰ τὴν προχώρησιν συνεσπειρώθησαν ἐκ φόβου καίτοι κατ' ἐπανάληψιν διέταξα αὐτοὺς νὰ ἔχωσι διαστήματα μεταξύ των διὰ νὰ μὴ ὑφίστανται ἀπωλείας· εἰς τὴν νέαν ταύτην θέσιν ὠδηγήθησαν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἀλληλοὑπερασπιζόμενοι καὶ αἱ λοιπαὶ διμοιρίαι τοῦ λόχου τούτου καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εἰς ἑτέραν πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ οὕτω ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν κατορθώθη νὰ φοβηθῇ ὁ ἐχθρὸς καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς πρώτας αὐτοῦ θέσεις ἐπὶ τῶν πρώτων ἐρειπίων τοῦ Φρουρίου Νικοπόλεως καὶ λίαν ὀχυρὰς. Κατὰ τὸ τελευταῖον πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἄλμα ἦλθον καὶ οἱ τρεῖς Κρήτες καὶ ὁ ἀρχηγὸς των κ. Μάνος ὅστις τότε εἶχε κατέλθῃ ἐκ τῶν ὑψωμάτων. Κατὰ τὴν προχώρησιν ταύτην ἐχθρική σφαῖρα ἐτρύπησε τὴν περισκελίδα τοῦ κ. Μάνου καὶ ὅστις ἀνηγέρθη παρὰ τοῦ λοχαγοῦ Φιλίππουλου εὐρισκομένου πλησίον του. Κατελήφθησαν ἀμέσως αἱ θέσεις τοῦ ἀντιπάλου ὅστις εἶχεν ὑποχωρήσει εἰς ἑτέρας τοιαύτας ἐκ τῶν ὁποίων δὲν ἐπροξένει εἰς ἡμᾶς οὐδεμίαν ζημίαν, χρησιμοποιήσαντος ὡς καλυπτήρια τὰ χαλάσματα· ἐκεῖ οἱ ἄνδρες ἀνεπαύθησαν περὶ τὰ 20' λεπτὰ τῆς ὥρας, κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἦλθον πλέον καὶ ἄλλοι Κρήτες κατερχόμενοι ἀσφαλῶς ἐκ τῶν ὑψωμάτων τὰ ὁποῖα πρὸ πολλοῦ ἐξανασκασθεῖς παρὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ 10^{ου} καὶ 9^{ου} λόχου ἐγκατέλειπεν ὁ ἐχθρὸς.

Μετὰ τὴν ἀνάπαυσιν ταύτην διέταξα τὸν Λο¹⁶χαγὸν Φιλίππουλον μετὰ τοῦ λόχου του νὰ καταλάβῃ τὰς πρὸ ἡμῶν θέσεις ὀπισθεν τῶν ἐρειπίων τοῦ

Φρουρίου Νικοπόλεως, εύρισκομένας πλέον εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος μετὰ τοῦ ἀντιπάλου καὶ πρὸς βορὰν αὐτοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 600 μέτρων· μετέβη εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὁ λόχος του ἄλλ' οὐχὶ μετὰ προθυμίας ἀλλ' ὑπήκων εἰς τὴν ἀπειλὴν μου, ὑποχρεωθέντος νὰ παραμείνω ἐκεῖ καὶ διὰ τῶν ἀπειλῶν μου ν' ἀποστείλω καὶ τὸν τελευταῖον στρατιώτην εἰς τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἦταν ὁ λόχος, ἀφήσας εἰς τοὺς τρεῖς τραυματίας τοῦ λόχου τούτου, οἵτινες εὐρίσκοντο ἐκεῖ καὶ ἐλαφρῶς τραυματισμένοι, μόνον ἕνα στρατιώτην ἐνῶ εἶχον μείνη περί τοὺς 15. Οἱ τραυματαῖα παρελήφθησαν ἐγκαίρως παρὰ τῶν τραυματιοφορέων. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διέταξα καὶ μερικοὺς τῶν Κρητῶν οἵτινες εὐρίσκοντο ἐκεῖ νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὴν νέαν μας θέσιν, ἀλλὰ δυστυχῶς τινὲς μόνον ἐκ τούτων προὐχώρησαν εἰς τὰς νέας θέσεις μας, οἱ περισσότεροι ἔμειναν κεκρυμμένοι καὶ ἐν πλήρει ἀσφαλείᾳ ὀπισθεν τῶν χαλασμάτων. Εἰς τὴν νέαν ταύτην θέσιν ὁ 10^{ος} λόχος ἐνήργησε τὸν ἀνεφοδιασμόν τῶν ἀνδρῶν του εἰς φυσίγγια, ἀλλ' ἐν ᾧ δὲν ὑπῆρχε φόβος ἀπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθροῦ, διότι οὗτος εὐρίσκετο ἀρκετὰ μακρὰν 700 περίπου μέτρα, οἱ δὲ ἄνδρες ἦσαν ὀπισθεν τῶν χαλασμάτων τοῦ Φρουρίου, οὐχ' ἦττον εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ φόβου καὶ εἶχον¹⁷ κολλήσει μὲ τὸ ἔδαφος· τοῦτο ἀντιληφθεὶς διέταξα τὸν Ἀνθυπολοχαγὸν Κωνσταντινίδην, ὅστις διένειμε τὰ φουσίγγια νὰ σηκωθοῦν οἱ ἄνδρες καὶ νὰ λάβωσι μόνον τῶν τὰ φουσίγγια καὶ ταχέως ἀφ' οὗ οὐδέναν κίνδυνον διατρέχουσι ἀπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθροῦ· τέλος ἐγένετο ὁ ἀνεφοδιασμός τοῦ λόχου τούτου ὁπότε διέταξα τὸν Λοχαγὸν αὐτοῦ νὰ κινηθῇ ὁ λόχος κατὰ τοῦ ἀντιπάλου καὶ νὰ βάλῃ αὐτὸν κατὰ μέτωπον καὶ νὰ φροντίσῃ νὰ τὸν πλησιάσῃ καὶ νὰ τὸν ἐκτοπίσῃ ἐκ τῶν θέσεων ἃς κατέχει. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ λόχου τούτου ἦσαν καὶ τινες Κρήτες κατέχοντες θέσεις καὶ χρησιμοποιοῦντες πρὸς τὰ ἐμπρός, ὅπως καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ 10^{ου} λόχου, τὰ ὑπάρχοντα διαδοχικὰ χαλάσματα τοῦ Φρουρίου Νικοπόλεως. Οἱ λόγοι τῶν ἐλιγμῶν ἐκινήθησαν βραδέως καὶ οὐδαμοῦ ἐφαίνοντο καθ' ὅλην τὴν κοιλάδα τὴν μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τοῦ Φρουρίου Νικοπόλεως ὅπου εὐρισκόμεν καὶ τῶν πρὸς βορὰν τοῦ θεάτρου Νικοπόλεως ὑψωμάτων, μετὰ παρέλευσιν ὅμως 10' τῆς ὥρας ἤρχοντο διὰ τῆς κοιλάδος δύο τμήματα, τὰ ὁποῖα φθάσαντα πλησίον μου διέταξα νὰ σταματήσουν καὶ ν' ἀναπαυθοῦν ἐκεῖ ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ ἀφ' οὗ ἀναπαυθοῦν νὰ προχωρήσουν, μετέβην δὲ καὶ διέταξα καὶ πάλιν τὸν 10^{ου} λόχον νὰ προχωρῇ καὶ ἐπιστρέψας διέταξα τοὺς ἐπὶ κεφαλῇς τῶν τμημάτων, ἅτινα εἶχον μείνη ὅπως ἀναπαυθῶσιν, Ἀνθυπολοχαγοὺς Κότταρη καὶ Ξύδη μὲ τὰς διμοιρίας των¹⁸ ἀμφοτέρω τοῦ 11^{ου} λόχου νὰ καταλάβουν θέσιν πρὸς δεξιὰ τοῦ 10^{ου} λόχου εἰς τὰ πρὸ αὐτῶν ἐρειπία· ἡ διαταγὴ μου αὕτη ἐξετελέσθη ταχέως. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης διέταξα τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Ξύδην νὰ στείλῃ ἕναν ὑπαξιωματικὸν καὶ τοποθετηθῇ εἰς τὴν κοιλάδα εἰς θέσιν τὴν ὁποίαν ὑπέδειξα αὐτῷ καὶ νὰ φροντίσῃ ἐκεῖ νὰ μεταβοῦν ὅλοι οἱ ἄνδρες, διότι εἶχον ἀποφασίσαι ἐκ τῆς νέας ταύτης θέσεως νὰ ἐνεργήσω τὴν πλευρικὴν μου ἐπίθεσιν· πράγματι ἡ διμοιρία αὕτη κατέλαβε τὴν νέαν αὐτῆς θέσιν καθὼς καὶ ἡ διμοιρία τοῦ Ἀνθυπολοχαγοῦ Κότταρη

ἐτάχθη ἀριστερὰ αὐτῆς συμφώνως τῇ διαταγῇ μου· ἐνῶ δὲ οἱ ἄνδρες τῶν διμοιριῶν τούτων ὡδηγοῦντο εἰς τὴν ὑποδειχθεῖσαν αὐτοῖς θέσιν εἶχεν ἔλθῃ καὶ ὁ Ὑπολοχαγὸς Κοσμόπουλος μὲ τὸν λόχον του καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον κατέστησα γνωστὴν τὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἀποφάσεις μου διὰ τὴν πλευρικὴν κίνησιν, αὐτὸν δὲ διέταξα νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν πρὸ αὐτοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 200 περίπου μέτρων εὐρισκόμενον 10^{ον} λόχον καὶ μαχόμενον πρὸς τὸν ἐχθρόν, ὅστις ὑποχωρεῖ πρὸς τὰ πυροβολεῖα αὐτοῦ. Ἀφήσας τὸν λόχον τοῦτον μετέβην εἰς τὰς ἐν τῇ κοιλάδι διμοιρίας τοῦ 11^{ου} λόχου ὑπὸ τοὺς Ἀνθυπολοχαγοὺς Κότταρην καὶ Ξύδην καὶ διέταξα νὰ θέσωσι τὴν λόγχην ἐφ' ὅπλου καὶ ἀμέσως ἔν ἄλμα καὶ αἱ δύο διμοιρίαι πρὸς τὰ¹⁹ ἐμπρὸς φωνάζοντας «ἐμπρὸς διὰ τῆς λόγχης». Τὸ ἄλμα τοῦτο 200 περίπου μέτρων ἐξετελέσθη μετὰ παραδειγματικῶν θάρρους καὶ γενναιότητος ἐκ μέρους ὅλων τῶν ἀνδρῶν προπορευομένων πάντοτε τῶν Ἀξιοματικῶν, ἡ τολμηρὰ δὲ αὕτη προχώρησις ἤρκεσε νὰ τρέψῃ εἰς ἄτακτον φυγὴν τοὺς ἐνώπιον ἡμῶν ἐχθροὺς καὶ τοὺς εἰς τὸ πυροβολεῖον τῶν τοιούτους ἐγκαταλείψαντας τὰ πυροβόλα· ἐκ τῆς θέσεως δὲ ταύτης κατεδιώξαμεν διὰ τῶν πυρῶν τὸν ἀντίπαλον διότι δὲν ἠδυνάμεθα πλέον νὰ προχωρήσωμεν κινδυνεύοντες ἀπὸ τὰ πυρὰ τοῦ πυροβολικοῦ μας, τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθει εἰσέτι νὰ βάλῃ μὴ ἀντιληφθὲν τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἀντιπάλου. Οἱ φεύγοντες ἠκολούθησαν τὴν ἀμαξιτὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Πρέβεζαν καὶ διερχόμενοι πρὸ τοῦ μετώπου ἡμῶν ἐβάλλοντο διὰ πυρῶν ἐξ ἀποστάσεως 300-400 μέτρων· μετὰ τὴν φυγὴν ταύτην τῶν Τούρκων διέταξα ὥρα 3^η ἐσπερινὴ τὴν σύνταξιν τῶν διαφορῶν τμημάτων μεταξὺ πυροβολείου Τουρκικοῦ καὶ ἐλαιῶνος, τὸν Ἀνθυπολοχαγὸν δὲ Ξύδην νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἐλαιῶνα καὶ καταδιώξῃ ἐὰν τυχὸν ὑπῆρχε πλησίον ἐκεῖ ἐχθρός.

Μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ τάγματος ἐτοποθέτησα δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ τοὺς λόχους 9^{ον} καὶ 12^{ον} ὡς προφυλακὰς μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ καταλάβωσι μέγα μέτωπον ὥστε νὰ ἐπιβλέπεται ὅλος ὁ ἐλαιῶν καὶ νὰ στέλλωσι περιπολίας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐλαιῶνος πρὸς μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν.²⁰ Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν προφυλακῶν ἦλθε καὶ τὸ πυροβολικὸν τὸ ὁποῖον ἐβάλε κατὰ τῆς Πρεβέζης πρὸς ἐκφοβισμόν. Τὴν 2½ πρωϊνὴν τῆς ἐπομένης κατόπιν τῶν τυπικῶν ἀναγνωρίσεων προσήχθη ἐνώπιόν μου ὁ Καβάσης τοῦ Αὐστριακοῦ Προξενείου Πρεβέζης καὶ ὅστις μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι οἱ κ.κ. Πρόξενοι Πρεβέζης εὐρίσκοντο πρὸ τῶν προφυλακῶν μας καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ εἰσαχθῶσι διότι εἶνε κομισταὶ τῶν ὄρων παραδόσεως τῆς πόλεως Πρεβέζης· ἀπέστειλα πάραυτα ἀξιοματικὸν μετ' ἐνόπλου τμήματος καὶ ὡδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὴν σκηνὴν μου, εἰδοποίησα δὲ ἀμέσως περὶ πάντων τούτων τὸν Ταγματάρχην τοῦ Μηχανικοῦ ὑπαρχηγὸν τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Ἀρχηγείου κ. Σηπλιάδην, ὅστις εὐρίσκετο ὀπισθεν τῶν προφυλακῶν καὶ ἀφίκετο μετὰ τῶν κ. κ. Σαχτούρη καὶ Καραπάνου εἰς τὴν σκηνὴν μου, ὅπου ἦσαν οἱ Πρόξενοι καὶ διεπραγματεύθησαν τὰ τῆς παραδόσεως, μεθ' ὃ ἀπῆλθον.

Τὴν 12:45' τῆς ἡμέρας ταύτης ἀνεχωρήσαμεν ἐκ τοῦ καταυλισμοῦ μετὰ τῶν

λόχων 9^{ov}, 10^{ov} καὶ 12^{ov} καὶ τῆς πυροβολαρχίας τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ καὶ ἀφικόμεθα εἰς Πρέβεζαν τὴν 2^{av} ὥραν ὅπου ἀμέσως διετάχθη ὁ 9^{ος} λόχος καὶ ἐβάδισε πρὸς τὰ ἐμπρός, εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ διοικητηρίου Πρεβεζῆς περιέβαλε τοὺς ἐντὸς τῆς αὐλῆς ταύτης αἰχμαλώτους καὶ ἤρξατο ἀμέσως ἡ ἐπιβίβασις αὐτῶν εἰς τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πλοῖα· μετὰ δύο ὥρας, ὡς συνεφωνήθη⁺ ἦλθαν εἰς Πρέβεζαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Λοχαγοῦ κ. Πετροπουλάκη διαταχθέντος πρὸς τοῦτο ὁ λόχος του, ὁ 7^{ος} τοιοῦτος, τὰ τμήματα ἐθνοφρουρῶν 100 ἄνδρες, ἡ πυροβολαρχία²¹ Μπούφη, τὸ σῶμα τῶν Κρητῶν κ. Μάνου καὶ τὸ τοιοῦτον Ἑπειρωτῶν, εἰς ἐμὲ δὲ ἀνετέθησαν τὰ καθήκοντα τοῦ Φρουράρχου τῆς πόλεως συνεπεία διαταγῆς τοῦ κ. Ἀρχηγοῦ τῆς Ἑπείρου⁺ ἀφικόμενον εἰς Πρέβεζαν ὀλίγον μετὰ τὴν εἴσοδόν μας.

Ἡ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ ἥτις κατεῖχε τὰς διαφόρους θέσεις κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἦτον 600 περίπου ἀνδρῶν τακτικοῦ στρατοῦ καὶ 300 ἀτάκτων, ἔσχε δὲ φονευθέντας περὶ τοὺς 60 καὶ πληγωθέντας περὶ τοὺς 150 ἄνδρας, ἡμεῖς δὲ καίτοι ἐπιτιθέμενοι εἵχομεν τὰς ἐξῆς ἀπωλείας:

Διμοιρία ἐθνοφρουρῶν:	ὀπλίται φονευθέντες	2	πληγωθέντες	3
9 ^{ος} Λόχος: ἀξιωματικὸς πληγωθεὶς 1	»	»	1	» 14
10 ^{ος} »	»	»	2	» 18
11 ^{ος} »	»	»	1	» 11
7 ^{ος} »	»	»	»	» 1
Ἦτοι ἀξιωματικὸς πληγωθεὶς 1	»	»	6	» 47

Ἡ διαφορὰ αὕτη ἀφοῦ μάλιστα εἴμεθα ἐπιτιθέμενοι προῆλθεν διότι αἱ ἐκάστοτε θέσεις τοῦ ἐχθροῦ ἐγένοντο πρὸς ἡμᾶς γνωσταὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ τῶν ὀπλων Μαρτίνι μὲ τὰ ὅποια ἦσαν οἱ πλεῖστοι τούτων ὀπλισμένοι, χωροφύλακες καὶ ἄτακτοι, ἐνῶ τουναντίον αἱ ἐκάστοτε θέσεις μας ἄγνωστοι ὡς ἐκ τῆς ἀκάπνου πυρίτιδος.

Ἐπιβιβασθέντες αἰχμάλωτοι: ἀξιωματικοὶ 58, ὀπλίται 583 καὶ ἄτακτοι τσάμηδες 237.¹¹

⁺ ὡς διετάχθη. Π. Σπηλιάδης [Σ.τ.Ε.: Ἡ ιδιόχειρη σημείωση τοῦ ταγματάρχη Παναγιώτη Σπηλιάδη εἶναι γραμμένη στο αριστερὸ περιθώριον τῆς σελ. 20 τῆς ἐκθεσῆς τοῦ Δημητρίου Δούλη.]

⁺ συνεπεία διαταγῆς ἰδικῆς μου κατόπιν δὲ τοιαύτης διαταγῆς ἐπίσης τὴν ἐπομένην ἀνετέθησαν τὰ καθήκοντα τοῦ Φρουράρχου εἰς τὸν λοχαγὸν Κ^{ov} Πετροπουλάκην. [Σ.τ.Ε.: Ἡ ιδιόχειρη σημείωση τοῦ ταγματάρχη Παναγιώτη Σπηλιάδη εἶναι γραμμένη στο αριστερὸ περιθώριον τῆς σελ. 21 τῆς ἐκθεσῆς τοῦ Δημητρίου Δούλη.]

¹¹ Οἱ ἀκόλουθες οκτὼ μικρὲς παράγραφοι δὲν συμπεριλαμβάνονται στο ἄλλο ἀντίγραφο τῆς ἐκθεσῆς τοῦ Δημητρίου Δούλη, ἡ ὁποία συνεχίζει με τὸ «Τὴν μεθ' ἐπομένην ἡμέραν 23^{ov} Ὀκτωβρίου ...», βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992β, 46-47.

Εἴσοδος εἰς τὴν ζώνην τοῦ Πυροβολικοῦ.

Αὕτη ἔλαβε χώραν ἅμα τῇ πρώτῃ ἀναπτύξει ἐξ ἀποστάσεως 3.500 μέτρων πρίνου ἀλλ' ἄνευ²² ἀποτελέσματος διότι ἔβαλε διὰ κρουσιφλεγῶν ὀβίδων καὶ πεπαλαιωμένων, χαλαρῶς δὲ καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς μάχης, πιεζόμενον σφοδρῶς ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ μας, τὸ ὁποῖον εἶχε καταπληκτικὴν ὑπεροχὴν ὡς ἐκ τοῦ εἴδους τῶν πυροβόλων καὶ πυρομαχικῶν καὶ ἀριθμοῦ πυροβόλων.

Χρήσις προκαλυμμάτων

Κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς μάχης τεχνικῆς προκαλύψεως χρήσις δὲν ἐγένετο, χρησιμοποιοῦν τῶν ἐδαφικῶν ἐξάρσεων. Κατὰ τὰς λοιπὰς ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ τείχη Νικοπόλεως, πλὴν τοῦ οὐλαμοῦ τοῦ ἐνεργήσαντος τὴν πλευρικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν καὶ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ χωρήσαντος ἐπὶ ἀκαλύπτου ἐδάφους.

Ἀναχορηγία πυρομαχικῶν

Ἀναχορηγία πυρομαχικῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος ἐγένετο μόνον εἰς τὸν 10^{ον} λόχον καὶ ὑφ' ὅρους λίαν ἱκανοποιητικούς, τῶν μεταγωγικῶν ἀκολουθησάντων ἐκ τοῦ πλησίον τοὺς λόχους των, τῶν λοιπῶν λόχων μὴ λαβόντων ἀνάγκην ἀναχορηγίας φυσιγγίων.

Λειτουργία ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας

Ἡ ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία ἐλειτουργήσῃ κανονικῶς συλλέξασα ἐγκαίρως τοὺς τραυματίας.

Περιγραφή τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους καὶ μνεῖα τῆς ἀτμοσφαιρικῆς καταστάσεως

Ἡ πρώτη φάσις τῆς μάχης διεξήχθη ἐπὶ λασπώδους ἐδάφους ἀλλ' ἀκαλύπτου. Μετὰ δὲ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἢ προέλασις τῶν ἡμετέρων²³ ἐγένετο δι' ἀναπεπταμένου ἐδάφους μέχρι τῶν τειχῶν Νικοπόλεως, ὅπου ἐγένετο χρήσις τῶν χαλασμάτων τούτων.

Ἀτμοσφαιρικὴ κατάστασις

Καιρὸς βροχερὸς κατὰ τὴν πορείαν πρὸς τὸν ἐχθρὸν καὶ μέχρι τῆς ἀνακαλύψεώς του, μόλις δὲ ἤρξατο ἡ μάχη καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν ταύτης καιρὸς ἄριστος.

Διάρκεια τῆς μάχης

Ἀπὸ τῆς 7½ πρωῒνης μέχρι τῆς 3^{ης} ἑσπερινῆς περίπου.

Τρόπος σταθμεύσεως ἐν Πρεβέζῃ

Τὸ τάγμα ἐστάθμευσεν ἐν ἐπισταθμείᾳ.

Τὴν μεθ' ἐπομένην ἡμέραν 23^{ην} Ὀκτωβρίου ὥρα 7^{ην} πρωϊνὴ μετὰ τῶν λόχων 7^{ου}, 10^{ου} καὶ 12^{ου} καὶ τῶν δύο πυροβολαρχιῶν ἀνεχώρησα διὰ Σφελένικον,¹² τῶν ἐτέρων λόχων μου 9^{ου} καὶ 11^{ου} παραμεινάντων εἰς Πρέβεζαν συμφώνως τῇ προφορικῇ διαταγῇ τοῦ Ταγματάρχου κ. Σπηλιάδου. Κ. Δ. τοῦ Ἀρχηγείου, ὅπου τὸ Σύνταγμά μου καὶ διενυκτερεύσαμεν εἰς χωρίον Λοῦρον. Τὴν 24^{ην} ἐφθάσαμεν εἰς Φιλιππιάδα ὅπου καὶ διενυκτερεύσαμεν, αἱ δὲ πυροβολαρχίαι ἐξηκολούθησαν τὴν πορείαν των λαβοῦσαι διαταγὴν νὰ μεταβῶσιν εἰς Στρεβίαν.¹³

Φθάσας δὲ εἰς Φιλιππιάδα ἔλαβον τὴν ἐξῆς διαταγὴν:

«Ἄρτα 24.10.12 ἄρ. 1808.

Ἐντέλλομαι ὅπως μετὰ τῆς διλοχίας σας καὶ 7^{ου} λόχου τοῦ Συντάγματος σας θέλετε μεταβῇ εἰς Τσαγκαρόπουλον ὅπου θέλετε λάβει περαιτέρω διαταγὰς. Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ Ἡπείρου. Κ. Δ. Σπηλιάδης.»

Τὴν ἐπομένην 25^{ην} 8βρίου ὥραν 6^{ην} πρωϊνὴν¹⁴ ὑπὸ βροχὴν ραγδαίαν καὶ διαρκῇ, ἀναχωρήσαντες ἐφθάσαμεν εἰς χωρίον Τσαγκαρόπουλον τὴν 3^{ην} μ.μ. καὶ διενυκτερεύσαμεν ἐν καταυλισμῷ καὶ ὅπου παρουσιάσθην εἰς τὸν ἐκεῖ εὐρισκόμενον Διοικητὴν τοῦ Συντάγματος μου Ἀντισυνταγματάρχην κύριον Πολυμενᾶκον.¹⁴

Ἐν Κλεισούρᾳ τῇ 4^ῃ Ἰουνίου 1913

Δ.Ν.Δούλης

Ταγματάρχης Πεζικοῦ

✠

¹² Το Σφελένικον μετονομάσθηκε το 1927 σε Δρυόφυτο. Σφελένκο στα σλάβικα σημαίνει ακριβῶς Δρυόφυτο, ὅπως μου ἔλεγε ο μακαρίτης δεσπότης μας Μελέτιος Καλαμαράς, που ομιλοῦσε τα ρωσικά ὡς σχεδόν μητρικὴ του γλῶσσα.

¹³ Η Στρεβίνα μετονομάσθηκε το 1927 σε Καμπή.

¹⁴ Το ἄλλο ἀντίγραφο τῆς ἐκθέσεως τοῦ Δημητρίου Δούλη συνεχίζει με τὴν περιγραφὴ των γεγονότων μέχρι καὶ τὴν 29^η Ὀκτωβρίου 1912, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992β, 46-47.

Βιβλιογραφία

- ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ, ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ, 1991, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913. Τόμος Β΄: Επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στην Ήπειρο (Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος)*, Αθήνα
- ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ, ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΝ-ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΙΙ, ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ, 1919, *Χάρτης Εθνογραφικός της Βορείου Ηπείρου τω 1913*, Θεσσαλονίκη
- ΖΩΓΡΑΦΟΣ Αλέκος Γ., 1967, *Η ελληνικότης της Βορείου Ηπείρου και το βαθύτερο νόημα της επαναστάσεως του 1914*, Αθήνα
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Νίκος Δ., 1992α, *Η απελευθέρωση της Πρέβεζας. Γεγονότα και μαρτυρίες του Οκτωβρίου 1912*, Αθήνα
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Νίκος Δ., 1992β, Έκθεση του Ταγματάρχη Δημ. Δούλη για τη μάχη της Νικοπόλεως, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 27-28, 32-47
- ΚΛΑΔΑΣ Νικόλαος Θ., 1956, s.v. Δούλης Δημήτριος, στο: *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία Δρανδάκη*, τ. 9^{ος}, Αθήνα, 517
- ΜΑΡΗΣ Κώστας, 2009α, 6 Δεκεμβρίου 1915. Οι πρώτες και τελευταίες εκλογές στην Βόρειο Ήπειρο, *Ηπειρωτική Εταιρεία* 314 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2009), 29-38
- ΜΑΡΗΣ Κώστας, 2009β, Δημήτριος Νικολάου Δούλης. Συνταγματάρχης Πεζικού, Υπουργός Στρατιτικών της Αυτονόμου Ηπείρου (Νίβιτσα 1865 - Αθήνα 1928), *Ηπειρωτική Εταιρεία* 318 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2009), 356-358
- ΝΙΚΛΑΜΠΑΣ Νικόλαος (Επιμ.), 1927, *Το Λεύκωμα των Αγωνιστών 1912-1922*, Αθήνα
- ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ Απόστολος Π., 2004, *Ο αυτονομιακός αγώνας Βορείου Ηπείρου 1914 από τη σκοπιά των αγωνιστών. Επί τη 90^η επετείο (1914-2004)*, Αθήνα
- ΣΚΕΝΔΕΡΗΣ Κωνσταντίνος Χρ., [1929], *Ο Βορειοηπειρωτικός Αγών (1914). Ιστορία περιλαμβάνουσα εν πάση δυνατή λεπτομερεία τα συμβάντα της Βορείου Ηπείρου, από της ιδρύσεως του Αλβανικού κράτους μέχρι της ανακαταλήψεως αυτής υπό της Ελλάδος (Οκτώβριος 1914), μετά πολλών εκ του φυσικού εικόνων*, Αθήνα
- ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ Χρήστος Αλ., 1929, s.v. Δούλης Δημήτριος, στο: *Μεγάλη Στρατιωτική Ναυτική Εγκυκλοπαιδεία*, τ. 3^{ος}, Αθήνα, 155